

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ

Α΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Μέρος 1 ΞΕΝΟΦΩΝΤΑΣ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

**ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ
(ΞΕΝΟΦΩΝ)**

Α' ΤΑΞΗ ΛΥΚΕΙΟΥ

Ομάδα συγγραφής: Άρης Δρουκόπουλος
Γεράσιμος Χρυσάφης

Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
Κώστας Μπαλάσκας, Σύμβουλος

Επιτροπή κρίσης
Αθανάσιος Βερτσέτης
Αγγελική Στασινοπούλου
Κώστας Σταύρου

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβερνήσεως τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Α. Δρουκόπουλος - Γ. Χρυσάφης

ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ
ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑ, Βιβλ. Β'
ἢ ΑΓΗΣΙΑΛΟΣ

ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Α' ΤΑΞΗ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Πρόλογος

Το βιβλίο αυτό έχει ετοιμαστεί για την πληρέστερη ενημέρωση των φιλολόγων που επωμίζονται το βάρος της διδασκαλίας κειμένων των μεγάλων ιστορικών της κλασικής εποχής.

Δίνονται πρακτικές οδηγίες και γενικές αλλά και κατά κεφάλαιο ώστε να πεισθούν οι μαθητές ότι τα κεφάλαια από το 2ο βιβλίο των Ελληνικών του Ξενοφώντος ή από τον Αγησίλαο αξίζει να τα μελετήσουν. Η άνοδος και η πτώση της τυραννίας στην αρχαία Αθήνα αλλά και το βιογραφικό εγκώμιο του Αγησίλαου έχουν γραφτεί από ικανότατο συγγραφέα, με πλούσια πείρα ζωής, πολλαπλά ενδιαφέροντα, ξεκάθαρες πολιτικές και ηθικές αρχές και κυρίως με ταλέντο.

Σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα και τις έγκυρες οδηγίες, με τα κείμενα αυτά δεν διδάσκεται Ιστορία αλλά υψηλού επιπέδου φιλολογικά έργα που αναφέρονται σε σπουδαία ιστορικά γεγονότα ευρύτερης, πανανθρώπινης σημασίας.

Με την κατάλληλη καθοδήγηση αρκούν χωρία όπως «Λακεδαιμόνιοι δὲ οὐκ ἔφασαν πόλιν Ἑλληνίδα ἀνδραποδεῖν μέγα ἀγαθὸν εἰργασμένην ἐν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις γενομένοις τῇ Ἑλλάδι» (Ελλ. 2.2.20) ή «ἐξὸν δ' ἡμῖν ἐν εἰρήνῃ πολιτεύεσθαι, οὗτοι (=οι τριάκοντα) τὸν πάντων αἴσχιστόν τε καὶ χαλεπώτατον καὶ ἀνοσιώτατον καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρώποις πόλεμον ἡμῖν πρὸς ἀλλήλους παρέχουσιν» (Ελλ. 2.4.22) για να πείσουν τους μαθητές ότι αξίζει τον κόπο να «διαλεχθούν» με το κείμενο, να εδραιώσουν την πίστη τους στη δημοκρατία, στον πολιτισμό, στην αθροπία. Και ο καθηγητής επίσης έχει την ευκαιρία να τους ασκήσει σε ποικίλα γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα, στη λειτουργία της γλώσσας, στην ακρίβεια και τη ζωντάνια του ύφους του Ξενοφώντος.

Η συνταρακτική περιγραφή της σκηνής από τη μάχη της Κορωνείας «καὶ συμβαλόντες τὰς ἀσπίδας ἐωθοῦντο, ἐμάχοντο, ἀπέκτεινον, ἀπέθνησκον. Καὶ κραυγὴ μὲν οὐδεμία παρῆν, οὐ μὴν οὐδὲ σιγή, φωνὴ δὲ τις ἦν τοιαύτη οἷαν ὀργὴ τε καὶ μάχη παράσχοιτ' ἄν» (Αγησ. 2.12.), με

την απόλυτη ακρίβεια του Ξενοφώντος και στο θέαμα και στον ήχο θα είναι κρίμα να υποβαθμιστεί σε μια (ημι.) αποστήθιση της «μετάφρασης» και αντιβολής της προς το κείμενο.

Πρέπει να πεισθούν οι μαθητές ότι πέρα από την «τεχνολογία» και τη «μετάφραση» η αγάπη για το κείμενο και η κατανόησή του βρίσκονται σε στενή αμοιβαία σχέση. Απαιτούν όμως συνεχή προσπάθεια για στέρεη γλωσσική υποδομή.

*ΑΡΗΣ ΔΡΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΧΡΥΣΑΦΗΣ*

Εισαγωγή

Το βιβλίο ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ (Ξενοφών, Θουκυδίδης) γράφτηκε σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Αντιγράφουμε μερικούς από τους σκοπούς του μαθήματος:

«Η μελέτη της αρχαίας γλώσσας ως φορέα της πνευματικής δημιουργίας».

«Να ασκηθούν οι μαθητές στην ανακάλυψη και εκτίμηση των αρετών της αρχαίας ελληνικής και, μέσα από αυτές, του πλούτου της σκέψης των αρχαίων Ελλήνων».

«Να δοκιμάσουν [οι μαθητές] την αισθητική απόλαυση από την ανακάλυψη και την εκτίμηση της καλλιτεχνικής αξίας των έργων της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας στην πρωτότυπη γλωσσική τους έκφραση».

«Να αποκτήσουν οι μαθητές μια όσο το δυνατό περισσότερο σφαιρική και πλήρη εικόνα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, ρεαλιστική και ενδιαφέρουσα στο βαθμό που θα συνδέεται με τη σημερινή ζωή και τις ανάγκες του συγχρόνου ανθρώπου».

Και ειδικότερα από τους σκοπούς της διδασκαλίας των αρχαίων Ιστορικών:

«Να γίνει αισθητός στους μαθητές ο στενός δεσμός της ιστοριογραφίας με τη λογοτεχνία, καθώς οι Έλληνες ιστορικοί αφηγούνται πλατιά τα ιστορικά γεγονότα είτε ως αυτόπτες μάρτυρες είτε ως ουδέτεροι αφηγητές είτε παρουσιάζοντας τους πρωταγωνιστές της δράσης να εκθέτουν σε πρώτο πρόσωπο τις σκέψεις και τις αποφάσεις. Ταυτόχρονα διερευνούν τα αίτια και τις συνέπειες της ανθρώπινης δραστηριότητας και υποβάλλουν σε κριτικό έλεγχο τα γεγονότα. Επομένως, είναι ανάγκη να αισθανθούν οι μαθητές ότι δεν διδάσκονται Ιστορία, αλλά μελετούν και απολαμβάνουν χαρακτηριστικές σελίδες αφηγηματικών ιστορικών έργων».

«Να αναγνωρίσουν και να απολαύσουν τους αφηγηματικούς τρόπους

των αρχαίων Ελλήνων ιστορικών, τη ζωνρή και παραστατική διήγηση, την επιλογή της χαρακτηριστικής λεπτομέρειας ή της εντυπωσιακής σκηνής/εικόνας, τη δραματική έκθεση συγκλονιστικών στιγμών της ιστορίας (η ματιά του λογοτέχνη-αφηγητή)».

Σύμφωνα με αυτούς τους σκοπούς οργανώθηκε το διδακτικό εγχειρίδιο και σύμφωνα με την ερμηνευτική οδήγία του ίδιου Προγράμματος Σπουδών:

«Συνεξετάζει συστηματικά τους μορφολογικούς εκφραστικούς τρόπους με τα συγκεκριμένα κάθε φορά νοηματικά περιεχόμενα στην αδιάσπαστη σχέση τους»

συντάχθηκε τούτο το «Βιβλίο του καθηγητή».

Από τους κύριους στόχους λοιπόν του εγχειριδίου είναι να φανεί αυτός ο δεσμός μορφής και περιεχομένου / γλώσσας και σκέψης.

Σ' αυτό συμβάλλουν πολλά από τα ερμηνευτικά σχόλια.

Τα ερμηνευτικά σχόλια είναι ποικίλα: από αυτά θα χρησιμοποιούνται κατά τη διδασκαλία όσα επιτρέπει α) ο χρόνος β) οι δυνατότητες και γ) οι προτιμήσεις των μαθητών: αυτά θα τα αξιολογήσει και θα τα κρίνει ο καθηγητής, ο οποίος μπορεί να σχολιάσει και με το δικό του τρόπο το κείμενο: ανάλογα δηλαδή με τις γνώσεις και την ευαισθησία του, πάντα βέβαια μέσα στο πλαίσιο που καθορίζει το Πρόγραμμα Σπουδών.

Οι ασκήσεις που υπάρχουν σε κάθε ενότητα είναι ενδεικτικές: παρόμοιες ή άλλες μπορεί να δώσει στους μαθητές ο καθηγητής, εφόσον το κρίνει ωφέλιμο.

Τα «θέματα για συζήτηση» μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως θέματα εργασίων, ως αφορμές γενικότερης συζήτησης ή συσχετισμού με τη σημερινή ζωή: και βέβαια μπορεί να επινοηθούν και πλήθος άλλα «θέματα για συζήτηση».

Το «Χρονολόγιο» που υπάρχει στο εγχειρίδιο μετά την «εισαγωγή» πρέπει να χρησιμοποιείται όταν δίνεται η ευκαιρία είτε για γόνιμους συσχετισμούς διαφόρων γεγονότων είτε για να εντυπωθούν στη μνήμη των μαθητών σπουδαία γεγονότα της ιστορίας μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Για τα γεγονότα:

– Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ
(κυρίως τόμοι Γ₁, Γ₂ και Δ για ορισμένα θέματα είναι χρήσιμοι και οι τόμοι Β και Ε)

Β. Για τη διδακτική του κειμένου:

– ΒΟΣΚΟΥ Α. – ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Θ., Από τη μετάφραση στο πρωτότυπο, εκδ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ
– ΓΕΩΡΓΟΥΔΗ Κ., Ειδική διδακτική, εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ, σελ. 45-118.
– ΚΑΖΑΖΗΣ Ι. Αρχαιοελληνικός πεζός λόγος, εκδ. ΖΗΤΗ
– ΚΟΜΝΗΝΟΥ - ΚΑΚΡΙΑ Η Ο., Ομιλίες και άρθρα, σελ. 54-100
– ΠΑΠΑΚΩΣΤΟΥΔΑ κ.ά. Η διδασκαλία στα κείμενα και στη γλώσσα τόμος Β', εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ, σελ. 137 - 324.

Γ. Διδακτικά εγχειρίδια αξιολόγια:

– ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ ΠΛΑΤΑΪΚΑ
Τσαγκαράκης Ε. – Φραγκίσκος Ε., έκδ. ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
– ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΚΡΙΤΩΝ
Μπούρας Ν., έκδ. ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Δ. Για τις ασκήσεις

– ΔΕΛΗ ΤΡ. Γραμματική Τέχνη, Τόμοι Α και Β, έκδ. ΖΗΡΙΑ Η
– ΔΕΛΗ ΤΡ. Η Σύνταξη του αρχαίου Ελληνικού Λόγου έκδ. GUTENBERG
– Τα βιβλία του ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ για τα Αρχαία Ελληνικά των τριών πρώτων τάξεων του (εξαταξίου) Γυμνασίου.
– ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (Κ. Πανηγύρης – Ε. Φραγκίσκος) τάξη Α.
– ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ (Δ. Καλασούντας – Ν. Μπούρας) τάξη Β.

– ΑΡΧΑΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ (Δ. Μονογυιός – Ν. Μπούρας)
τάξη Γ.

Ε. ΤΟΤΣΙΚΑ Α. – ΛΑΒΔΑ Ν. Βιβλιογραφία και αρθρογραφία για τα
Αρχαία Ελληνικά, εκδ. GUTENBERG

Ε. Για τους διδασκόμενους συγγραφείς
JOHN H. FINLEY, εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ
J. K. ADERSON, ΞΕΝΟΦΩΝ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ
(υπό έκδοση).

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟ Β΄
Ἡ
ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ

(Από Σεπτέμβριο μέχρι και Δεκέμβριο)

Οι διδακτικοί στόχοι για τα δύο κείμενα του Ξενοφώντος καθορίζονται από το Πρόγραμμα Σπουδών ως εξής:

1) Για τα αποσπάσματα των «Ελληνικών»:

- Να γνωρίσουν οι μαθητές μια πολύ δραματική περίοδο της ελληνικής ιστορίας με πολυσήμαντο περιεχόμενο, ζωνρό ενδιαφέρον και πλούσια διαχρονικά πολιτικά μηνύματα με βάση μια μεγάλης σημασίας πολιτειακή μεταβολή, την κατάργηση αλλά και την αποκατάσταση της δημοκρατίας.
- Να συνειδητοποιήσουν τους λόγους που οδήγησαν τη θαλασσοκράτειρα Αθήνα στην ήττα κατά θάλασσαν στους Αιγός Ποταμούς και τους δημοκρατικούς Αθηναίους στην αρχική ανοχή προς το καθεστώς των Τριάκοντα και στην εντεινόμενη αντίδραση που ακολούθησε.
- Να εντοπίσουν, ανάμεσα στους βασικούς λόγους της γενικής αποδοκιμασίας του τυραννικού καθεστώτος, ιδιαίτερα την κατάργηση των νόμων, μοναδικού προστάτη των πολιτών έναντι κάθε αυθαιρεσίας, και τη διάλυση του κοινωνικού ιστού με τον διχασμό των πολιτών και την αλληλοεξόντωσή τους.
- Να επισημάνουν το ήθος που επέδειξε η αποκατασταθείσα δημοκρατία με τη γενική αμνηστία, καθώς και την ιστορική πολιτική σημασία της εθνικής συμφιλίωσης που ακολούθησε.
- Να αξιοποιήσουν ως παράλληλο κείμενο αποσπάσματα από λόγους του Λυσία (π.χ. Κατά τον Ερατοσθένη), την Αθηναίων Πολιτεία του Αριστοτέλη, κ.ά.
- Να διαπιστώσουν και να απολαύσουν μερικές εμφανείς αφηγηματικές αρετές του Ξενοφώντα, την καθαρότητα και ζωνρότητα της περιγραφής, την επιλογή της χαρακτηριστικής λεπτομέρειας, τη διήγηση εντυπωσιακών σκηνών ή εικόνων που μαρτυρούν ικανότητα έμπειρου «ρεπόρτερ» της εποχής εκείνης.

2) Για τα αποσπάσματα του «Αγησιλάου»:

- Να γνωρίσουν οι μαθητές μια σημαντική προσωπικότητα της αρχαίας

Σπάρτης που συνδύαζε ηγετικές και στρατηγικές αρετές με βαθιά φιλόληθα αισθήματα.

- Να εκτιμήσουν την αγνή φιλοπατρία, την ευσέβεια και την ακεραιότητα του χαρακτήρα του Αγησιλάου, αρετές που τον χαρακτηρίζουν ως άνθρωπο.
- Να επισημάνουν την ανωτερότητα του ήθους του που του επέτρεπε να αίρεται πάνω από το ενδιαφέρον της πατρίδας - πόλης του, της Σπάρτης, και να αγωνιά για το μέλλον του ελλητισμού.
- Να αξιοποιήσουν ως παράλληλα κείμενα από την Αλεξάνδρου Ανάβαση του Αρριανού για γόνιμες συγκρίσεις του Αλεξάνδρου με τον Αγησίλαο.
- Να αξιολογήσουν την προδρομική εκδήλωση της ιδέας για μια πανελλήνια εκστρατεία κατά των Περσών, συγκριτικά με την αντίστοιχη ιδέα του Ισοκράτη και ιδιαίτερα για μια μεγαλειώδη εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου.
- Να εκτιμήσουν την απλότητα και καθαρότητα του λόγου και τη λιτή αλλά περιγραφική ικανότητα του Ξενοφώντα σ' αυτό το έργο του.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

A. Ο χρόνος διδασκαλίας

Σεπτέμβριος: εβδομάδες: 3 X ώρες 3 = ώρες 9

Οκτώβριος: εβδομάδες: 4 X ώρες 3 = ώρες 12

Νοέμβριος: εβδομάδες: 4 X ώρες 3 = ώρες 12

Δεκέμβριος: εβδομάδες: 3 1/2 X ώρες 3 = ώρες 10

Σύνολο: Εβδομάδες: 14 1/2 X ώρες 3 = ώρες 43

B. Ο πραγματικός χρόνος

Από το χρόνο διδασκαλίας αφαιρούμε τις ημέρες που δεν γίνεται διδασκαλία: δηλαδή:

Ημέρα ενάρξεως διδακτικού έτους

1

Εθνική εορτή 28ης Οκτωβρίου

1 1/2

Γιορτή του Πολυτεχνείου

1

Μαθητικές εκλογές

-1/2

Εκδρομές / περίπατοι

2

Σύνολο αφαιρουμένων ωρών

6 (ή 7)

Επομένως ο πραγματικός χρόνος για τη διδασκαλία του Ξενοφώντα είναι:

ώρες 43-6 (ή 7) = 37 (ή 36) ώρες

Γ. Προγραμματισμός κειμένου

α) Ξενοφώντος «Ελληνικά» Βιβλίο Β

Εισαγωγή			ώρες	2
Κεφ. Ι	§§	16-19	»	1
	§§	20-24	»	2
	§§	25-26	»	1
	§	27	»	1
	§§	28-29	»	1
	§§	30-32	»	2
Κεφ. ΙΙ	§§	1-2	»	1
	§§	3-4	»	2
	§§	16-17	»	1
	§§	18-20	»	2
	§§	21-23	»	1
Κεφ. ΙΙΙ	§§	11-16	»	1 (από μετάφραση)
	§§	50-51	»	2
	§§	52-53	»	1
	§§	54-56	»	2
Κεφ. ΙV	§§	1-17	»	2 (από μετάφραση)
	§§	18-19	»	1
	§§	20-22	»	2
	§	23	»	1
	§§	37-38	»	1
	§§	39-42	»	2
	§	43	»	1
Συνολική θεώρηση			»	2
Σύνολο			ώρες	35

6) Ξενοφώντος «Αγησίλαος»

Εισαγωγή			ώρες	2
Κεφ. I	§§	1-3	»	1
	§	4	»	1
	§	5	»	1
	§§	6-8	»	2
	§§	9-12	»	1
	§§	13-14	»	1
	§§	15-16	»	1
	§§	17-19	»	1½
	§§	20-22	»	1½
	§§	23-24	»	1
	§§	25-26	»	1
	§§	27-28	»	2
	§	36	»	1½
	§§	37-38	»	1½
Κεφ. II	§§	9-11	»	1
	§§	12-13	»	2
	§§	14-16	»	2
Κεφ. III και IV			»	1 (από μετάφραση)
Κεφ. VII	§§	1-2	»	1
	§§	2-3	»	1
	§§	4-6	»	1
	§	7	»	1
Κεφ. XI	§§	1-13	»	1 (από μετάφραση)
	§§	14-16	»	2
Συνολική θεώρηση			»	1
Σύνολο			ώρες	34

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ώρες 2

Στόχος: Να κατανοήσουν οι μαθητές α) τη διαφορά της αρχαίας ελληνικής ιστοριογραφίας από τις ιστορικές καταγραφές των Ανατολικών λαών β) την προσφορά των μεγάλων Ελλήνων Ιστορικών και γ) την εξέλιξη της αντίληψης για την ιστορία από τους αρχαϊκούς μέχρι τους ελληνορωμαϊκούς χρόνους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ο γραμματολογίες Lesky και EASTERING - KNOX.
- J. BURY Οι αρχαίοι Έλληνες Ιστορικοί, εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ

1η ώρα: Μια γρήγορη διαδρομή μέσα από τις αντιλήψεις για την Ιστορία: οι μαθητές δεν θα απασχοληθούν με λεπτομέρειες· οδηγός μπορεί να γίνουν οι ερωτήσεις 1-6 και 9 στο τέλος της εισαγωγής. Η εισαγωγή είναι εκτεταμένη επειδή, πιθανόν, θα υπάρχουν μαθητές που θα θελήσουν περισσότερες πληροφορίες.

2η ώρα: Η ζωή και το έργο του Ξενοφώντα· και εδώ οι μαθητές δεν θα απομνημονεύσουν λεπτομέρειες. Οδηγός θα είναι οι ερωτήσεις 15-17.

Πάντως σε κάθε περίπτωση ο καθηγητής θα κρίνει ποια στοιχεία της εισαγωγής θα διδάξει στους μαθητές και τι θα πρέπει αυτοί να μάθουν / αφομοιώσουν, αφού μόνο ο διδάσκων γνωρίζει τις δυνατότητες ή τις προτιμήσεις των μαθητών του.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ / ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Παρατίθενται τα προίμια των «Ιστοριών» Οκτώ Ιστορικών της Ελληνικής (Εκαταίου, Ηροδότου, Θουκυδίδη), της Ελληνορρωμαϊκής αρχαιότητας (Πολυβίου, Αρριανού) και του Βυζαντίου (Προκοπίου, Άννας Κομνηνής, Λαονίκου Χαλκοκονδύλη).

Μπορούν να χρησιμοποιηθούν κατά τη διδασκαλία της εισαγωγής ή σε άλλα σημεία της διδασκαλίας των κειμένων είτε για να φανεί η ιδιαιτερότητα καθενός από τους αρχαίους ιστορικούς, σε ποια σημεία αποκλίνουν, ή και συγκλίνουν, είτε για να διαπιστωθεί πως το πνεύμα των μεγάλων ιστορικών επιβιώνει στους νεότερους ιστορικούς (της ελληνορρωμαϊκής και βυζαντινής περιόδου).

**ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΚΑΙ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ**

(ΤΑ ΠΡΟΟΙΜΙΑ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΤΟΥΣ)

1. Ἑκαταῖος Μιλήσιος

(γέν: μέσα του 6 αι. – θάν: μετά το 490 π.Χ.)

Ἑκαταῖος Μιλήσιος ὧδε μυθεῖται· τάδε γράφω ὡς μοι δοκεῖ ἀληθέα εἶναι· οἱ γάρ τῶν Ἑλλήνων λόγοι πολλοί τε καί γελοῖοι, ὡς ἐμοί φαίνονται, εἰσίν.

2. Ἡρόδοτος Ἀλικαρνησεύς

(περίπου 480-425 π.Χ.)

Ἡροδότου Ἀλικαρνησέος ἱστορίας ἀπόδεξις ἦδε, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καί θωμαστά, τὰ μὲν Ἑλλήσι, τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ γένηται, τὰ τε ἄλλα καί δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι.

1. Περσέων μὲν νυν οἱ λόγοιοι Φοίνικας αἰτίους φασὶ γενέσθαι τῆς διαφορῆς· τούτους γὰρ ἀπὸ τῆς Ἐρυθρῆς καλεομένης θαλάσσης ἀπικομένους ἐπὶ τήνδε τὴν θάλασσαν καὶ οἰκήσαντας τοῦτον τὸν χῶρον τὸν καὶ νῦν οἰκέουσι, αὐτίκα ναυτιλήσι μακροῖσι ἐπιθέσθαι, ἀπαγινέοντας δὲ φορτία Αἰγύπτια τε καὶ Ἀσσύρια τῇ τε ἄλλῃ [χώρῃ] ἔσαπικνέεσθαι καὶ δὴ καὶ ἐς Ἄργος. Τὸ δὲ Ἄργος τοῦτον τὸν χρόνον προεῖχε ἅπασι τῶν ἐν τῇ νῦν Ἑλλάδι καλεομένη χώρῃ. Ἀπικομένους δὲ τοὺς Φοίνικας ἐς δὴ τὸ Ἄργος τοῦτο διατίθεσθαι τὸν φόρτον. Πέμπτη δὲ ἢ ἕκτη ἡμέρῃ ἀπ' ἧς ἀπίκοντο, ἐξεμπολημένων σφι σχεδὸν πάντων, ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν θάλασσαν γυναῖκας ἄλλας τε πολλὰς καὶ δὴ καὶ τοῦ βασιλέος θυγατέρα· τὸ δὲ οἱ οὖνομα εἶναι, κατὰ τούτῳ τὸ καὶ Ἑλληνες λέγουσι, Ἰοῦν τὴν Ἰνάχου. Ταύτας στάσας κατὰ πρύμνην τῆς νεὸς ὠνέεσθαι τῶν φορτίων τῶν σφι ἦν θυμὸς μάλιστα, καὶ τοὺς Φοίνικας διακελευσαμένους ὀρμησαί ἐπ' αὐτάς. Τὰς μὲν δὴ πλεῦνας τῶν γυναικῶν ἀποφυγεῖν, τὴν δὲ Ἰοῦν σὺν ἄλλῃσι ἀρπασθῆναι· ἐσβαλομένους δὲ ἐς τὴν νέα οἴχεσθαι ἀποπλέοντας ἐπ' Αἰγύπτου.

Ο Έκαταίος από τη Μίλητο έτσι μιλεί· τα γράφω αυτά όπως μου φαίνονται πως είναι αληθινά, γιατί όσα λένε οι Έλληνες είναι, καθώς πιστεύω, και πολλά και για να γελάει κανείς.

(Μετάφραση Ι.Θ. Κακριδής)

Ο Ηρόδοτος από την Αλικαρνασσό εκθέτει εδώ τις έρευνές του, για να μη ξεθωριάσει με τα χρόνια ό,τι έγινε από τους ανθρώπους, μήτε έργα μεγάλα και θαυμαστά, πραγματοποιημένα άλλα από τους Έλληνες και άλλα από τους βαρβάρους, να σβήσουν άδοξα· ιδιαίτερα γίνεται λόγος για την αιτία που αυτοί πολέμησαν μεταξύ τους.

1. Οι γραμματισμένοι Πέρσες βρίσκουν τους Φοίνικες αίτιους της έχθρας· λεν δηλαδή πως αυτοί, φτασμένοι από τη θάλασσα που ονομάζεται Ερυθρά, σε τούτη εδώ τη θάλασσα, αφού κατοίκισαν το χώρο που και τώρα κατοικούν, άρχισαν αμέσως με μακρινά ταξίδια, μεταφέροντας εμπορεύματα αιγυπτιακά και ασσυριακά, να πιάνουν και σε άλλα λιμάνια και προπαντός στο Άργος. Το Άργος εκείνα τα χρόνια σε όλα ξεχώριζε ανάμεσα στις πόλεις της χώρας που τώρα ονομάζεται Ελλάδα. Πως έφτασαν λέει σ' αυτό το Άργος οι Φοίνικες και ξεπουλούσαν το φορτίο τους. Όμως την πέμπτη ή την έκτη μέρα αφότου έφτασαν, και όταν σχεδόν τα είχαν όλα ξεπουλήσει, πως κατέβηκαν στη θάλασσα και άλλες πολλές κοπέλες και ανάμεσά τους η θυγατέρα του βασιλιά· το όνομά της ήταν το ίδιο που λεν και οι Έλληνες, Ιώ του Ινάχου. Πώς αυτές στάθηκαν στην πρύμη του καραβιού κι αγόραζαν από τιςπραμάτειες ό,τι τραβούσε η καρδιά τους πιο πολύ, και οι Φοίνικες συνεννοημένοι όρμησαν πάνω τους. Πως βέβαια οι πιο πολλές ξέφυγαν, όμως την Ιώ μαζί με άλλες την άρπαξαν, τη βάλαν στο καράβι και γρήγορα άνοιξαν πανιά για την Αίγυπτο.

2. Οὕτω μὲν Ἴουῶν ἐς Αἴγυπτον ἀπικέσθαι λέγουσι Πέρσαι, οὐκ ὡς Ἑλληνας, καὶ τῶν ἀδικημάτων πρῶτον τοῦτο ἄρξαι· μετὰ δὲ ταῦτα Ἑλλήνων τινὰς (οὐ γὰρ ἔχουσι τοῦνομα ἀπηγγέσασθαι) φασὶ τῆς Φοινίκης ἐς Τύρον προσσχόντας ἀρπάσαι τοῦ βασιλέως τὴν θυγατέρα Εὐρώπην. Εἶψαν δ' ἂν οὗτοι Κρηῖτες. Ταῦτα μὲν δὴ ἴσα πρὸς ἴσα σφι γενέσθαι· μετὰ δὲ ταῦτα Ἑλληνας αἰτίους τῆς δευτέρας ἀδικίης γενέσθαι. Καταπλώσαντας γὰρ μακρῇ νηϊ ἐς Αἴαν τε τὴν Κολχίδα καὶ ἐπὶ Φᾶσιν ποταμόν, ἐνθεῦτεν, διαπρηξαμένους καὶ ἄλλα τῶν εἵνεκεν ἀπίκατο, ἀρπάσαι τοῦ βασιλέως τὴν θυγατέρα Μηδείην. Πέμψαντα δὲ τὸν Κόλχον [βασιλέα] ἐς τὴν Ἑλλάδα κήρυκα αἰτέειν τε δίκας τῆς ἀρπαγῆς καὶ ἀπαιτέειν τὴν θυγατέρα· τοὺς δὲ ὑποκρίνασθαι ὡς οὐδὲ ἐκεῖνοι Ἴουῶς τῆς Ἀργείης ἔδοσαν σφι δίκας τῆς ἀρπαγῆς· οὐδὲ ὧν αὐτοὶ δώσειν ἐκείνοισι.

3. Δευτέρῃ δὲ λέγουσι γενεῇ μετὰ ταῦτα Ἀλέξανδρον τὸν Πριάμου ἀκηκοότα ταῦτα ἐθελῆσαι οἱ ἐκ τῆς Ἑλλάδος δι' ἀρπαγῆς γενέσθαι γυναῖκα, ἐπιστάμενον πάντως ὅτι οὐ δώσει δίκας· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνους διδόναι. Οὕτω δὲ ἀρπάσαντος αὐτοῦ Ἑλένην τοῖσι Ἑλλησι δόξαι πρῶτον πέμψαντας ἀγγέλους ἀπαιτέειν τε Ἑλένην καὶ δίκας τῆς ἀρπαγῆς αἰτέειν. Τοὺς δὲ προῖσχομένων ταῦτα προσφέρειν σφι Μηδείης τὴν ἀρπαγὴν, ὡς οὐ δόντες αὐτοὶ δίκας οὐδὲ ἐκδόντες ἀπαιτεόντων βουλοίατό σφι παρ' ἄλλων δίκας γίνεσθαι.

4. Μέχρι μὲν ὧν τούτου ἀρπαγὰς μούνας εἶναι παρ' ἀλλήλων, τὸ δὲ ἀπὸ τούτου Ἑλληνας δὴ μεγάλως αἰτίους γενέσθαι· προτέρους γὰρ ἄρξαι στρατεύεσθαι ἐς τὴν Ἀσίην ἢ σφέας ἐς τὴν Εὐρώπην. Τὸ μὲν νυν ἀρπάζειν γυναῖκας ἀνδρῶν ἀδικῶν νομίζειν ἔργον εἶναι, τὸ δὲ ἀρπασθεισέων σπουδὴν ποιήσασθαι τιμωρέειν ἀνοήτων, τὸ δὲ μηδεμίαν ὄρην ἔχειν ἀρπασθεισέων σωφρόνων· δῆλα γὰρ δὴ ὅτι, εἰ μὴ αὐταὶ ἐβούλοντο, οὐκ ἂν ἠρπάζοντο. Σφέας μὲν δὴ τοὺς ἐκ τῆς Ἀσίης λέγουσι Πέρσαι ἀρπα-

2. Έτσι διηγούνται οι Πέρσες πως η Ιώ έφτασε στην Αίγυπτο, όχι όπως οι Έλληνες, και πως αυτό έγινε η αρχή για τα αδικήματα που ακολούθησαν. Μετά από αυτά, λένε οι Πέρσες, κάποιιοι από τους Έλληνες (γιατί δεν ξέρουν να πουν το όνομά τους) πάτησαν πόδι στην Τύρο της Φοινίκης και άρπαξαν τη θυγατέρα του βασιλιά της Ευρώπης. Μπορεί και να 'ταν Κρήτες. Πως έτσι έγιναν ίσια και ίσα, όμως μετά οι Έλληνες έγιναν αίτιοι της δεύτερης αδικίας. Γιατί μ' ένα μακρύ καράβι ανέβηκαν τον Φάση ποταμό στην Αία της Κολχίδας, κι από κει, σαν αποτέλειωσαν τις άλλες υποθέσεις τους για τις οποίες πήγαν, άρπαξαν τη θυγατέρα του βασιλιά της Μήδεια. Πως έστειλε ο Κόλχος στην Ελλάδα κήρυκα και ζητούσε ικανοποίηση για την αρπαγή, και ζητούσε πίσω την κόρη του· όμως αυτοί απαντούσαν ότι ούτε εκείνοι δεν τους είχαν δώσει ικανοποίηση για την αρπαγή της αργίτισσας Ιώς· ούτε λοιπόν κι αυτοί θα του τη δώσουν.

3. Στην επόμενη γενιά ύστερα από αυτά, λένε πως ο Αλέξανδρος που τα έμαθε, θέλησε να αποκτήσει γυναίκα από την Ελλάδα με αρπαγή, ξέροντας πως έτσι κι αλλιώς δε θα δώσει λόγοι, αφού και εκείνοι δεν έδωσαν. Έτσι λοιπόν, σαν άρπαξε την Ελένη, οι Έλληνες πήραν απόφαση να στείλουν κήρυκες και να ζητούν την Ελένη πίσω, και να ζητούν ικανοποίηση για την αρπαγή. Όμως εκείνοι στα επιχειρήματά τους αντίφεραν την αρπαγή της Μήδειας, ότι ούτε οι ίδιοι δεν τους έδωσαν ικανοποίηση ούτε τους την έδωσαν πίσω, μόλο που τη ζητούσαν, κι ήθελαν τώρα να πάρουν ικανοποίηση από τους άλλους.

4. Πως ως εδώ μόνο αρπαγές γυναικών έγιναν και από τις δυο μεριές, όμως από κει και πέρα οι Έλληνες βέβαια έπεσαν σε μεγάλο σφάλμα: γιατί πρωτύτερα αυτοί άρχισαν να εκστρατεύουν στην Ασία απότι εκείνοι στην Ευρώπη. Πως το να αρπάζει κανείς γυναίκες είναι βέβαια έργο αδικων ανθρώπων, όμως, μια κι έγινε η αρπαγή, να θες καλά και σώνει εκδίκηση, αυτό το κάνουν οι ανόητοι: να μη σε νοιάζει γι' αυτές που σου άρπαξαν, αυτό είναι γνώρισμα των φρονίμων· γιατί ολοφάνερα, αν δεν το

ζομένων τῶν γυναικῶν λόγον οὐδένα ποιήσασθαι, Ἕλληνας δὲ Λακεδαιμονίης εἵνεκεν γυναικὸς στόλον μέγαν συναγεῖραι καὶ ἔπειτα ἔλθοντας ἐς τὴν Ἀσίην τὴν Πριάμου δύναμιν κατελεῖν. Ἀπὸ τούτου αἰεὶ ἠγγήσασθαι τὸ Ἑλληνικὸν σφίσι εἶναι πολέμιον. Τὴν γὰρ Ἀσίην καὶ τὰ ἐνοικέοντα ἔθνεα βάρβαρα οἰκηγεῦνται οἱ Πέρσαι, τὴν δὲ Εὐρώπην καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἠγγηται κεχωρίσθαι.

5. Οὕτω μὲν Πέρσαι λέγουσι γενέσθαι, καὶ διὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν εὐρίσκουσι σφίσι εἶναι τὴν ἀρχὴν τῆς ἔχθρης τῆς ἐς τοὺς Ἕλληνας. Περὶ δὲ τῆς Ἰοῦς οὐκ ὁμολογεῖται Πέρσησι οὕτω Φοίνικες· οὐ γὰρ ἀρπαγῆ σφέας χρησαμένους λέγουσι ἀγαγεῖν αὐτὴν ἐς Αἴγυπτον, ἀλλ' ὡς ἐν τῷ Ἄργεϊ ἐμίσητο τῷ ναυκλήρῳ τῆς νεός· ἐπεὶ δὲ ἔμαθε ἔγκυος εἶναι, αἰδεομένη τοὺς τοκέας, οὕτω δὲ ἔβελοντὴν αὐτὴν τοῖσι Φοίνιξι συνεκπλῶσαι, ὡς ἂν μὴ κατὰδῆλος γένηται. Ταῦτα μὲν νυν Πέρσαι τε καὶ Φοίνικες λέγουσι. Ἐγὼ δὲ περὶ μὲν τούτων οὐκ ἔρχομαι ἐρέων ὡς οὕτως ἢ ἄλλως κως ταῦτα ἐγένετο, τὸν δὲ οἶδα αὐτὸς πρῶτον ὑπάρξαντα ἀδίκων ἔργων ἐς τοὺς Ἕλληνας, τοῦτον σημῆνας προβήσομαι ἐς τὸ πρόσω τοῦ λόγου, ὁμοίως σμικρὰ καὶ μεγάλα ἄστεα ἀνθρώπων ἐπεξιῶν. Τὰ γὰρ τὸ πάλαι μεγάλα ἦν, τὰ πολλὰ αὐτῶν σμικρὰ γέγονε, τὰ δὲ ἐπ' ἐμεῦ ἦν μεγάλα, πρότερον ἦν σμικρὰ. Τὴν ἀνθρωπηῖν ὧν ἐπιστάμενος εὐδαιμονίην οὐδαμὰ ἐν τούτῳ μένουσαν ἐπιμνήσομαι ἀμφοτέρων ὁμοίως.

3. Θουκυδίδης Ἀθηναῖος (περίπου 460-398 π.Χ.)

Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυγγράφη τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων, ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀρξάμενος εὐθύς καθισταμένου καὶ ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων, τεκμαιρόμενος ὅτι ἀκμάζοντές τε ἦσαν ἐς αὐτὸν ἀμφοτέροι παρασκευῆ τῇ πάσῃ καὶ τὸ ἄλλο Ἑλληνικὸν ὄρων ξυνοστάμενον πρὸς ἑκατέ-

ήθελαν οι ίδιες, δε θα άφηναν να τις αρπάξουν. Αυτοί οι Ασιάτες, λεν οι Πέρσες, όταν τους άρπαξαν γυναίκες, δεν το πήραν στα σοβαρά, ενώ οι Έλληνες για μια γυναίκα σπαρτιάτισσα ξεσήκωσαν ολόκληρη εκστρατεία, ήρθαν στην Ασία και αφάνισαν τη δύναμη του Πριάμου. Πως από τότε πια θεωρούν ότι οι Έλληνες τους είναι εχθροί. Γιατί την Ασία και τα βάρβαρα έθνη που την κατοικούν, οι Πέρσες τα θεωρούν δικά τους, ενώ την Ευρώπη και τους Έλληνες τα έβλεπαν πάντα σαν κάτι ξεχωριστό.

5. Έτσι λεν οι Πέρσες πως έγιναν τα πράγματα, και στην άλωση του Ιλίου βρίσκουν την αιτία της έχθρας τους προς τους Έλληνες. Για την Ιώ δε συμφωνούν με τους Πέρσες οι Φοίνικες: γιατί δεν την άρπαξαν αυτοί, λένε, και δεν την έφεραν στην Αίγυπτο, αλλά ότι στο Άργος έσμιξε με τον καπετάνιο του καραβιού και, όταν κατάλαβε πως ήταν έγκυος, από ντροπή για τους γονείς της – έτσι λοιπόν από μόνη της έφυγε με τα καράβια των Φοινίκων, για να μην προδοθή. Αυτά λεν οι Πέρσες και οι Φοίνικες. Εγώ όμως δεν έρχομαι να μιλήσω γι' αυτά, αν έγιναν έτσι ή κάπως αλλιώς, αλλά εκείνον που ο ίδιος ξέρω ότι πρώτος άρχισε τα άδικα έργα στους Έλληνες, αυτόν πρώτα θα παρουσιάσω, και θα προχωρήσω στη συνέχεια της ιστορίας μου σταματώντας το ίδιο σε μικρές και μεγάλες πόλεις ανθρώπων. Γιατί όσες ήταν μεγάλες παλιότερα, οι πιο πολλές τους έχουν γίνει μικρές, κι όσες στα χρόνια μου ήταν μεγάλες, πριν ήταν μικρές. Την ανθρώπινη λοιπόν ευδαιμονία ξέροντάς την, πως δε στέκει αμετακίνητη, θα μνημονεύσω το ίδιο και τις δύο.

(Μετάφραση Δ. Μαρωνίτης, έκδ. ΓΚΟΒΟΣΤΗ)

1. Ο Θουκυδίδης ο Αθηναίος έγραψε την ιστορία του πολέμου των Πελοποννησίων και των Αθηναίων, πως πολέμησαν μεταξύ τους, αρχίζοντας να γράφει αμέσως μόλις ξέσπασε, γιατί πρόβλεψε πως και μεγάλες διαστάσεις θα πάρει και πιο αξιόλογος απ' όλους τους προηγούμενους θα είναι. Τούτο το συμπεράινε κι απ' το ότι οι δυο αντίπαλοι ρίχνονταν σ'

ρους, τὸ μὲν εὐθύς, τὸ δὲ καὶ διανοούμενον. κίνησις γὰρ αὕτη μεγίστη δὴ τοῖς Ἑλλησιν ἐγένετο καὶ μέρει τινὶ τῶν βαρβάρων, ὡς δὲ εἶπεῖν καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἀνθρώπων. τὰ γὰρ πρὸ αὐτῶν καὶ τὰ ἔτι παλαιότερα σαφῶς μὲν εὔρειν διὰ χρόνου πλῆθος ἀδύνατα ἦν, ἐκ δὲ τεκμηρίων ὧν ἐπὶ μακρότατον σκοποῦντί μοι πιστεῦσαι ξυμβαίνει οὐ μέγала νομίζω γενέσθαι οὔτε κατὰ τοὺς πολέμους οὔτε ἐς τὰ ἄλλα. φαίνεται γὰρ ἡ νῦν Ἑλλάς καλουμένη οὐ πάλαι βεβαίως οἰκουμένη, ἀλλὰ μεταναστάσεις τε οὔσαι τὰ πρότερα καὶ ῥαδίως ἕκαστοι τὴν ἑαυτῶν ἀπολείποντες βιαζόμενοι ὑπὸ τινων αἰεὶ πλειόνων. τῆς γὰρ ἐμπορίας οὐκ οὔσης, οὐδ' ἐπιμειγνύντες ἀδεῶς ἀλλήλοις οὔτε κατὰ γῆν οὔτε διὰ θαλάσσης, νεμόμενοί τε τὰ αὐτῶν ἕκαστοι ὅσον ἀποζῆν καὶ περιουσίαν χρημάτων οὐκ ἔχοντες οὐδὲ γῆν φυτεύοντες, ἀδὴλον ὃν ὁπότε τις ἐπελθὼν καὶ ἀτειχίστων ἅμα ὄντων ἄλλος ἀφαιρήσεται, τῆς τε καθ' ἡμέραν ἀναγκαίου τροφῆς πανταχοῦ ἂν ἡγούμενοι ἐπικρατεῖν, οὐ χαλεπῶς ἀπανίσταντο, καὶ δι' αὐτὸ οὔτε μεγέθει πόλεων ἴσχυον οὔτε τῇ ἄλλῃ παρασκευῇ. μάλιστα δὲ τῆς γῆς ἡ ἀρίστη αἰεὶ τὰς μεταβολὰς τῶν οἰκητόρων εἶχεν, ἥ τε νῦν Θεσσαλία καλουμένη καὶ Βοιωτία Πελοποννήσου τε τὰ πολλὰ πλὴν Ἀρκαδίας, τῆς τε ἄλλης ὅσα ἦν κράτιστα. διὰ γὰρ ἀρετὴν γῆς αἶ τε δυνάμεις τισὶ μείζους ἐγγιγνόμεναι στάσεις ἐνεποιοῦν ἐξ ὧν ἐφθείροντο, καὶ ἅμα ὑπὸ ἀλλοφύλων μᾶλλον ἐπεβουλεύοντο. τὴν γοῦν Ἀττικὴν ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον διὰ τὸ λεπτόγεων ἀστασίαστον οὔσαν ἄνθρωποι ὥκουν οἱ αὐτοὶ αἰεὶ. καὶ παράδειγμα τόδε τοῦ λόγου οὐκ ἐλάχιστόν ἐστι διὰ τὰς μετοικίας ἐς τὰ ἄλλα μὴ ὁμοίως αὐξηθῆναι: ἐκ γὰρ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος οἱ πολέμῳ ἢ στάσει ἐκπίπτοντες παρ' Ἀθηναίους οἱ δυνατώτατοι ὡς βέβαιον ὃν ἀνεχώρουν, καὶ πολῖται γιγνόμενοι εὐθύς ἀπὸ παλαιοῦ μείζω ἔτι ἐποίησαν πλήθει ἀνθρώπων τὴν πόλιν, ὥστε καὶ ἐς Ἰωνίαν ὕστερον: ὡς οὐχ ἱκανῆς οὔσης τῆς Ἀττικῆς ἀποικίας ἐξέπεμψαν.

αυτόν ακμαίοι ως προς κάθε αναγκαία για τον πόλεμο ετοιμασία κι απ' το ότι έβλεπε τις άλλες ελληνικές πόλεις να προσχωρούν στον ένα ή τον άλλο συνασπισμό, μερικές αμέσως, μερικές να το μελετούν. Κι ήταν αλήθεια ο πόλεμος αυτός η πιο μεγάλη αναστάτωση για τους Έλληνες και για ένα μέρος του βαρβαρικού κόσμου και σχεδόν για το μεγαλύτερο μέρος της ανθρωπότητας. Τα πριν από τον πόλεμο γεγονότα και τα ακόμη πιο παλιά να τα εξακριβώσει κανείς απ' του καιρού το πλήθος στεκόταν αδύνατο, από ενδείξεις όμως που, απλώνοντας την έρευνά μου ως τα πιο μακρινά περασμένα, έφτασα να θεωρήσω αξιόπιστες, νομίζω πως δεν ήταν σημαντικά ούτε από πολεμική άποψη ούτε από άλλη.

2. Είναι φανερό ότι η χώρα που σήμερα ονομάζεται Ελλάδα δεν είχε μόνιμους κατοίκους τα παλιά τα χρόνια, αλλά γίνονταν τότε συχνές μεταναστεύσεις και οι διάφοροι κάτοικοι, όταν πιέζονταν κάθε φορά από άλλα πολυαριθμότερα φύλα, εγκαταλείπανε εύκολα τον πόνο τους. Γιατί τότε ούτε εμπόριο υπήρχε ούτε οι άνθρωποι επικοινωνούσαν άφοβα μεταξύ τους από στεριά ή από θάλασσα και οι κάτοικοι νέμονταν τη γη τους τόσο μόνο, όσο ακούσε για τη συντήρησή τους. Δεν είχαν χρηματικά αποθέματα ούτε φύτευαν δέντρα, γιατί δεν ήξεραν, αφού δεν είχαν τείχη να τους προστατεύουν, πότε κάποιος άλλος θα ερχόταν για να τους τα αρπάξει. Πιστεύοντας, εξάλλου, πως μπορούσαν οπουδήποτε να εξασφαλίσουν την καθημερινή αναγκαία τροφή τους, μετοικούσαν εύκολα και γι' αυτό δεν ήτα δυνατοί, αφού δεν είχαν ούτε μεγάλες πόλεις ούτε άλλου είδους πόρους. Οι ευφορότερες περιοχές ιδιαίτερα, είχαν αδιάκοπες αλλαγές κατοίκων, όπως η ονομαζόμενη σήμερα Θεσσαλία, η Βοιωτία, το μεγαλύτερο μέρος της Πελοποννήσου, εκτός από την Αρκαδία, και από την υπόλοιπη Ελλάδα τα καλύτερα τμήματα. Εξαιτίας της ευφορίας της γης στα μέρη αυτά, μερικοί αποχτούσαν μεγαλύτερο πλούτο, πράγμα που προκαλούσε εμφύλιες διαμάχες απ' τις οποίες οι περιοχές αυτές φθείρονταν, ενώ ταυτόχρονα τις επιβουλεύονταν περισσότερο αλλόφυλοι επιδρομείς. Η Αττική όμως, επειδή το έδαφός της είναι φτωχό, δε γνώρισε, από παλιά, εμφύλιες διαμάχες και γι' αυτό την κατοικούσαν οι ίδιοι άνθρωποι. Και σημαντική απόδειξη του ισχυρισμού μου πως εξαι-

4. Πολύβιος Μεγαλοπολίτης (περίπου 203-120 μ.Χ.)

1. Εἰ μὲν τοῖς πρὸ ἡμῶν ἀναγράφουσι τὰς πράξεις παραλελειφθαι συνέβαινε τὸν ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἱστορίας ἔπαινον, ἴσως ἀναγκαῖον ἦν τὸ προτρέπεσθαι πάντας πρὸς τὴν αἴρεσιν καὶ παραδοχὴν τῶν τοιούτων ὑπομνημάτων, διὰ τὸ μηδεμίαν ἐτοιμοτέραν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις διόρθωσιν τῆς τῶν προγεγενημένων πράξεων ἐπιστήμης. ἐπεὶ δ' οὐ τινες οὐδ' ἐπὶ ποσόν, ἀλλὰ πάντες ὡς ἔπος εἰπεῖν ἀρχῇ καὶ τέλει κέχρηται τούτῳ, φάσκοντες ἀληθινωτάτην μὲν εἶναι παιδείαν καὶ γυμνασίαν πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις τὴν ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησιν, ἐναργεστάτην δὲ καὶ μόνην διδάσκαλον τοῦ δύνασθαι τὰς τῆς τύχης μεταβολὰς γενναίως ὑποφέρειν τὴν τῶν ἀλλοτρίων περιπετειῶν ὑπόμνησιν, δῆλον ὡς οὐδενὶ μὲν ἂν δόξαι καθήκειν περὶ τῶν καλῶς καὶ πολλοῖς εἰρημένων ταυτολογεῖν, ἥκιστα δ' ἡμῖν. αὐτὸ γὰρ τὸ παράδοξον τῶν πράξεων, ὑπὲρ ὧν προηγήμεθα γράφειν, ἱκανόν ἐστι προκαλέσασθαι καὶ παρορμηῆσαι πάντα καὶ νέον καὶ πρεσβύτερον πρὸς τὴν ἔντευξιν τῆς πραγματείας. τίς γὰρ οὕτως ὑπάρχει φαῦλος ἢ ῥάθυμος ἀνθρώπων ὃς οὐκ ἂν βούλοιο γινῶναι πῶς καὶ τίνι γένει πολιτείας ἐπικρατηθέντα σχεδὸν ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην <ἐν> οὐχ ὅλοις πεντήκοντα καὶ τρισὶν ἔτεσιν ὑπὸ μίαν ἀρχὴν ἔπεσε τὴν Ῥωμαίων, ὃ πρότερον οὐχ εὐρίσκεται γεγονός, τίς δὲ πάλιν οὕτως ἐκπαθῆς πρὸς τι τῶν ἄλλων θεαμάτων ἢ μαθημάτων ὃς προϋργαίτερον ἂν τι ποιήσαιτο τῆσδε τῆς ἐμπειρίας;

τίας των μεταναστεύσεων δεν αυξήθηκε στα άλλα μέρη της Ελλάδας, όπως στην Αττική, ο πληθυσμός είναι τούτο: Οι πιο πλούσιοι απ' όσους, εξαιτίας πολέμου ή επανάστασης, διώχονταν από κάποιο μέρος της Ελλάδας, ζητούσαν καταφύγιο στην Αθήνα, γιατί υπήρχε ασφάλεια, γίνονταν Αθηναίοι πολίτες, κι έκαμαν έτσι, απ' τα παλιά τα χρόνια, ακόμη πιο πολυάνθρωπη την πόλη, ώστε να ιδρύσουν οι Αθηναίοι αργότερα αποικίες στην Ιωνία, επειδή η Αττική δεν ήταν αρκετή για τον πληθυσμό της πόλης.

(Μετάφραση Α. Γεωργοπαπαδάκου)

1. Αν οι προηγούμενοι ιστοριογράφοι δεν είχαν επαινέσει την Ιστορία, θα ήταν ίσως αναγκαίο να παρακινώ κάθε άνθρωπο να διαλέγει για μελέτη και να επιδοκιμάζει πραγματείες όπως αυτή εδώ, αφού τίποτε δεν διορθώνει ευκολότερα τους ανθρώπους όσο η γνώση του παρελθόντος. Όμως όχι λίγος ούτε με δυο λόγια, μα όλοι οι ιστοριογράφοι, για να μιλήσω γενικά, αρχίζουν και τελειώνουν με αυτό. Λένε δηλαδή πως η γνώση της Ιστορίας είναι η πιο σωστή παιδεία και προπόνηση για την πολιτική δράση, και η μνήμη των συμφορών, που βρήκαν ξαφνικά τους άλλους, μας διδάσκει με τρόπο μοναδικά χειροπιαστό να υποφέρουμε γενναία τις μεταβολές της τύχης. Είναι όμως φανερό πως κανένας δεν θα θεωρούσε σωστό να λείει τα ίδια για πράγματα, που έχουν κιόλας διατυπωθεί ωραία από πολλούς – και πιο πολύ εγώ. Άλλωστε είναι τόσο απίστευτα τα γεγονότα που αποφάσισα να εξιστορήσω, ώστε από μόνα τους αποτελούν αρκετή πρόκληση και παρόρμηση για όλους, νέους και γέρους, να μελετήσουν το ιστορικό μου έργο. Γιατί ποιος άνθρωπος είναι τόσο ελαφρόμυαλος ή πνευματικά οκνός, που να μη θέλει να μάθει πως και από τι λογής πολιτεύματα νικήθηκαν σχεδόν όλα τα έθνη της οικουμένης σε διάστημα μικρότερο από πενήντα τρία χρόνια και βρέθηκαν κάτω από τη ρωμαϊκή κυριαρχία, πράγμα μοναδικό στην ιστορία; Και ποιος είναι τόσο παθιασμένος με άλλα θεάματα ή μελέτες, ώστε να θεωρήσει σπουδαιότερο κάτι άλλο παρά τη γνώση των γεγονότων αυτών;

2. Ὡς δ' ἔστι παράδοξον καὶ μέγα τὸ περὶ τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν θεωρημα γένοιτο' ἂν οὕτως μάλιστα' ἐμφανές, εἰ τὰς ἐλλογιμωτάτας τῶν προγεγενημένων δυναστειῶν, περὶ ἃς οἱ συγγραφεῖς τοὺς πλείστους διατέθενται λόγους, παραβάλομεν καὶ συγκρίναμεν πρὸς τὴν Ῥωμαίων ὑπεροχὴν. εἰσὶ δ' αἱ τῆς παραβολῆς ἄξιοι καὶ συγκρίσεως αὐταί. Πέρσαι κατὰ τινὰς καιροὺς μεγάλην ἀρχὴν κατεκτήσαντο καὶ δυναστείαν· ἀλλ' ὁσάκις ἐτόλμησαν ὑπερβῆναι τοὺς τῆς Ἀσίας ὅρους, οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ περὶ σφῶν ἐκινδύνευσαν. Λακεδαιμόνιοι πολλοὺς ἀμφισβητήσαντες χρόνους ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας, ἐπειδὴ ποτ' ἐκράτησαν, μόλις ἔτη δώδεκα κατεῖχον αὐτὴν ἀδήριτον. Μακεδόνες τῆς μὲν Εὐρώπης ἤρξαν ἀπὸ τῶν κατὰ τὸν Ἀδρίαν τόπων ἕως ἐπὶ τὸν Ἰστρον ποταμὸν, ὃ βραχὺ παντελῶς ἂν φανείη μέρος τῆς προειρημένης χώρας. μετὰ δὲ ταῦτα προσέλαβον τὴν τῆς Ἀσίας ἀρχὴν, καταλύσαντες τὴν τῶν Περσῶν δυναστείαν. ἀλλ' ὅμως οὗτοι, πλείστων δόξαντες καὶ τόπων καὶ πραγμάτων γενέσθαι κύριοι, τὸ πολὺ μέρος ἀκμὴν ἀπέλιπον τῆς οἰκουμένης ἀλλότριον. Σικελίας μὲν γὰρ καὶ Σαρδοῦς καὶ Λιβύης οὐδ' ἐπεβάλοντο καθάπαξ ἀμφισβητεῖν, τῆς δ' Εὐρώπης τὰ μαχιμώτατα γένη τῶν προσεσπερίων ἔθνῶν ἰσχνῶς εἶπειν οὐδ' ἐγίνωσκον. Ῥωμαῖοί γε μὴν οὐ τινὰ μέρη, σχεδὸν δὲ πᾶσαν πεπονημένοι τὴν οἰκουμένην ὑπήκοον αὐτοῖς, <ἀνυπόστα>τον μὲν τοῖς <νῦν ὑπάρχου>σιν, ἀνυπέ<βλητον δὲ καὶ> τοῖς ἐπιγι<νομένοις ὑπερ>οχὴν κα<τέλιπον τῆς αὐτῶν> δυναστ<είας, καὶ περὶ> μὲν τοῦ [λα] διὰ τ<ὶ ἐκ τῆσδε τῆς γρα>φῆς ἐξέσται σαφέστερον κατανοεῖν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ πόσα καὶ πηλίκῃ συμβάλλεσθαι πέφυκε τοῖς φιλομαθοῦσιν ὃ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας τρόπος.

5. Ἀρριανὸς ἀπὸ τῆ Νικομήδεια (περίπου 95-180)

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΙΣ (προοίμιο)

Πτολεμαῖος ὁ Λάγου καὶ Ἀριστόβουλος ὁ Ἀριστοβούλου ὅσα μὲν ταῦτα ἄμφω περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου συνέγραψαν, ταῦτα ἐγὼ ὡς πάντῃ

2. Πόσο όμως εκπληκτικό και μεγάλο είναι το θέαμα, που δίνει το ιστορικό μου έργο, μπορεί ολοκάθαρα να φανεί, αν συγκρινουμε τις αξιολογότερες δυναστείες, για τις οποίες έχουν γράψει πάρα πολλά οι ιστορικοί, με τη ρωμαϊκή κυριαρχία. Όσες αντέχουν σε παραβολή και σύγκριση είναι οι εξής: Οι Πέρσες για ορισμένα χρονικά διαστήματα ισχυροποιήθηκαν και απλώθηκαν σημαντικά, όσες φορές όμως τολμήσανε να ξεπεράσουν τα σύνορα της Ασίας κινδύνευσε όχι μόνο η κυριαρχία τους μα και η υπόστασή τους. Οι Λακεδαιμόνιοι, αφού παλέψανε πολλά χρόνια για την ηγεμονία της Ελλάδας και τελικά την πέτυχαν, μόλις δώδεκα χρόνια την ασκούσαν αδιαφιλονίκητα. Οι Μακεδόνες εξουσίασαν ένα τμήμα της Ευρώπης, που μπορεί να θεωρηθεί ελάχιστο σε σύγκριση με τη συνολική της έκταση, και άρχιζε από την Αδριατική ως τον ποταμό Ίστρο. Ύστερα εξουσίασαν και την Ασία, καταλύοντας την περσική κυριαρχία. Μολονότι όμως φάνηκαν πως εξουσιάζουν πολλά μέρη και ρυθμίζουν την πολιτική τους, το μεγαλύτερο μέρος της οικουμένης βρέθηκε έξω από την κυριαρχία τους. Ούτε μια φορά δηλαδή δεν επιχειρήσανε να διεκδικήσουν τη Σικελία, τη Σαρδηνία και τη Λιβύη. Όσο για τα πιο πολεμικά φύλα της Δυτικής Ευρώπης, απλώς ούτε τα γνώριζαν. Οι Ρωμαίοι όμως δεν υποτάζανε μόνο κάποια μέρη, αλλά ολόκληρη την οικουμένη, και κατέλιπαν την ανωτερότητα της δύναμής τους, ακαταγώνιστης για όλους τους σημερινούς και αξεπέραστης για τις επόμενες γενιές. Τους λόγους θα τους αντιληφθεί ο αναγνώστης καλύτερα μέσα από τούτο το έργο μου, κι ακόμη πόσο πολλά και μεγάλα πλεονεκτήματα παρέχει σ' εκείνον, που αγαπά τη μάθηση, η σπουδή της πραγματικής ιστορίας.

(Μετάφραση Ν. Τριανταφυλλόπουλου, εκδ. ΣΤΙΓΜΗΣ)

Απ' όλα όσα έγραψαν για τον Αλέξανδρο, το γιο του Φιλίππου, ο Πτολεμαίος, ο γιος του Λάγου και ο Αριστόβουλος, ο γιος του Αριστοβούλου,

ἀληθῆ ἀναγράφω, ὅσα δὲ οὐ ταῦτά, τούτων τὰ πιστότερα ἐμοὶ φαινόμενα καὶ ἅμα ἀξιαφηγητότερα ἐπιλεξάμενος. ἄλλοι μὲν δὴ ἄλλα ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου ἀνέγραψαν, οὐδ' ἔστιν ὑπὲρ ὅτου πλείονες ἢ ἀξυμφωνότεροι ἐς ἀλλήλους· ἀλλ' ἐμοὶ Πτολεμαῖός τε καὶ Ἀριστόβουλος πιστότεροι ἔδοξαν ἐς τὴν ἀφήγησιν, ὁ μὲν ὅτι συνεστράτευσε βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ, Ἀριστόβουλος, Πτολεμαῖος δὲ πρὸς τῷ ξυστρατεῦσαι ὅτι καὶ αὐτῷ βασιλεῖ ὄντι αἰσχρότερον ἢ τῷ ἄλλῳ ψεύσασθαι ἦν· ἄμφω δέ, ὅτι τετελευτηκότος ἤδη Ἀλεξάνδρου ξυγγράφουσιν [ὅτε] αὐτοῖς ἢ τε ἀνάγκη καὶ ὁ μισθὸς τοῦ ἄλλως τι ἢ ὡς συνηθέθῃ ξυγγράψαι ἀπῆν. ἔστι δὲ ἅ καὶ πρὸς ἄλλων ξυγγεγραμμένα, ὅτι καὶ αὐτὰ ἀξιαφηγητά τέ μοι ἔδοξε καὶ οὐ πάντῃ ἀπίστα, ὡς λεγόμενα μόνον ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου ἀνέγραψα. ὅστις δὲ θαυμάσεται ἀνθ' ὅτου ἐπὶ τοσοῖσδε συγγραφεῦσι καὶ ἐμοὶ ἐπὶ νοῦν ἤλθεν ἢδε ἢ συγγραφή, τὰ τε ἐκείνων πάντα τις ἀναλεξάμενος καὶ τοῖσδε τοῖς ἡμετέροις ἐντυχὼν οὕτω θαυμαζέτω.

6. Προκόπιος Καισαρεύς (περίπου 500-560 μ.Χ.)

ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

α'. Προκόπιος Καισαρεύς τοὺς πολέμους ξυνέγραψεν, οὓς Ἰουστινιανὸς ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς πρὸς βαρβάρους διήνεγκε τοὺς τε ἐφόους καὶ ἐσπερίους, ὡς πῆ αὐτῶν ἐκάστῳ ξυνηθέθῃ γενέσθαι, ὡς μὴ ἔργα ὑπερμεγέθη ὁ μέγας αἰὼν λόγου ἔρημα χειρωσάμενος τῇ τε λήθῃ αὐτὰ καταπρήται καὶ παντάπασιν ἐξίτηλα θῆται, ὥνπερ τὴν μνήμην αὐτὸς ᾤετο μέγα τι ἔσεσθαι καὶ ξυνοῖσον ἐς τὰ μάλιστα τοῖς τε νῦν οὔσι καὶ τοῖς ἐς τὸ ἔπειτα γενησομένοις, εἴ ποτε καὶ αὐθις ὁ χρόνος ἐς ὁμοίαν τιὰ τοὺς

καταγράφω τα σημεία στα οποία συμφωνούν, επειδή τα θεωρώ απολύτως αληθινά. Σ' όσα πάλι σημεία διαφωνούν, διάλεξα εκείνα που μου φάνηκαν πιο αξιόπιστα και συγχρόνως πιο άξια να τα αφηγηθώ. Άλλοι έγραψαν βέβαια διαφορετικά πράγματα για τον Αλέξανδρο και δεν υπάρχει άλλος άνθρωπος για τον οποίο να έγραψαν τόσο ιστορικοί τόσο πράγματα που δεν συμφωνούν μεταξύ τους. Εμένα πάντως ο Πτολεμαίος και ο Αριστόβουλος μου φάνηκαν πιο αξιόπιστοι αφηγητές, επειδή ο Αριστόβουλος συμμετείχε στην εκστρατεία με τον βασιλιά Αλέξανδρο, ενώ ο Πτολεμαίος, εκτός από τη συμμετοχή του στην εκστρατεία, ήταν και ο ίδιος βασιλιάς, πράγμα που σημαίνει ότι θα θεωρούσε περισσότερο απ' οποιονδήποτε άλλον ντροπή να πει ψέματα.

Εξάλλου και οι δύο έγραψαν μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου και κατά συνέπεια κανένας καταναγκασμός και καμιά ελπίδα για κέρδος δεν τους ώθησε να περιγράψουν τα γεγονότα διαφορετικά από ό,τι διαδραματίστηκαν. Στην ιστορία μου περιέλαβα πάντως, απλώς ως λεγόμενα για τον Αλέξανδρο, και μερικά στοιχεία που πήρα από άλλους συγγραφείς, επειδή θεώρησα πως άξιζαν να τα αφηγηθώ και πως δεν ήταν εντελώς αναξιόπιστα. Αν δε απορήσει κάποιος για το λόγο που αποφάσισα να γράψω αυτή την ιστορία, αφού έγραψαν γι' αυτήν τόσο συγγραφείς, ας εκφράσει την απορία του αφού πρώτα διαβάσει όλα τα έργα τους και εντυφλήσει και στο δικό μου.

(Μετάφραση Άννας Καλυβιώτη, έκδ. ΕΞΑΝΤΑΣ)

Ο Προκόπιος από την Καισάρεια έγραψε την ιστορία των πολέμων που διεξήγαγε ο Ιουστινιανός, ο βασιλιάς των Ρωμαίων, εναντίον των βαρβάρων της Ανατολής και της Δύσης, περιγράφοντας το πως έγινε ο καθένας χωριστά· στόχος του ήταν να μην αφήσει να περιπέσουν στην αφάνεια και να ξεχαστούν, με το πέρασμα του χρόνου, γεγονότα σημαντικά και κατορθώματα μεγάλα, των οποίων η ανάμνηση, πιστεύει ο συγγραφέας, είναι πολύ σημαντική και θα βοηθήσει ιδιαίτερα τόσο τους σύγχρο-

ἀνθρώπους ἀνάγκην διάθουτο. τοῖς τε γὰρ πολεμησεῖουσι καὶ ἄλλως ἀγωνιούμενοις ὄνησίν τινα ἐκπορίζεσθαι οἷα τέ ἐστίν ἢ τῆς ἐμφεροῦς ἱστορίας ἐπίδειξις, ἀποκαλύπτουσα μὲν ὅποι ποτὲ τοῖς προγεγενημένοις τὰ τῆς ὁμοίας ἀγωνίας ἐχώρησεν, αἰνισσομένη δὲ ὁποῖαν τινα τελευτήν τοῖς γε ὡς ἄριστα βουλευομένοις τὰ παρόντα, ὡς τὸ εἰκός, ἔξει. καὶ οἱ αὐτῷ ξυνηπίστατο πάντων μάλιστα δυνατὸς ὢν τάδε ξυγγράψαι κατ' ἄλλο μὲν οὐδέν, ὅτι δὲ αὐτῷ ξυμβούλῳ ἡρημένῳ Βελισσαρίῳ τῷ στρατηγῷ σχεδὸν τι ἅπασι παραγενέσθαι τοῖς πεπραγμένοις ξυνέπεσε. πρέπειν τε ἡγεῖτο ῥητορικῇ μὲν δεινότητα, ποιητικῇ δὲ μυθοποιίαν, ξυγγραφῇ δὲ ἀλήθειαν. ταῦτά τοι οὐδέ του τῶν οἱ ἐς ἄγαν ἐπιτηδείων τὰ μοχθηρὰ ἀπεκρύψατο, ἀλλὰ τὰ πᾶσι ξυνενεχθέντα ἕκαστα ἀκριβολογούμενος ξυνεγράψατο, εἴτε εὖ εἴτε πη ἄλλη αὐτοῖς εἰργάσθαι ξυνέβη. Κρεῖσσον δὲ οὐδὲν ἢ ἰσχυρότερον τῶν ἐν τοῖσδε τοῖς πολέμοις τετυχηκότων τῷ γε ὡς ἀληθῶς τεκμηριουῖσθαι βουλομένῳ φανήσεται. πέπρακται γὰρ ἐν τούτοις μάλιστα πάντων ὢν ἀκοῇ ἴσμεν θαυμαστὰ οἷα, ἣν μὴ τις τῶν τάδε ἀναλεγόμενων τῷ παλαιῷ χρόνῳ τὰ πρεσβεῖα διδοίη καὶ τὰ καθ' αὐτὸν οὐκ ἀξιοίη θαυμαστὰ οἶεσθαι.

7. Ἄννα Κομνηνὴ (1083-1153 μ.Χ.)

Ι. ῥέων ὁ χρόνος ἀκάθεκτα καὶ αἰεὶ τι κινούμενος παρασύρει καὶ παραφέρει πάντα τὰ ἐν γενέσει καὶ ἐς βυθὸν ἀφανείας καταποντοῖ ὅπου μὲν οὐκ ἄξια λόγου πράγματα, ὅπου δὲ μεγάλα τε καὶ ἄξια μνήμης, καὶ τὰ τε ἄδηλα φύων κατὰ τὴν τραγωδίαν καὶ τὰ φανέντα ἀποκρυπτόμενος.

νους όσο και τις μελλοντικές γενιές, αν κάποτε οι άνθρωποι βρεθούν κάτω από τις ίδιες ανάγκες. Γιατί όσοι τυχόν θελήσουν να πολεμήσουν ή να αναλάβουν παρόμοιους αγώνες θα μπορούσαν να επωφεληθούν από την εξιστόρηση ανάλογων καταστάσεων, που από τη μια αποκαλύπτουν τα αποτελέσματα που πέτυχαν οι άνθρωποι παλαιότερων εποχών, διεξάγοντας παρόμοιους αγώνες, και από την άλλη φωτίζουν την πιθανή έκβαση των γεγονότων του καιρού τους, τουλάχιστον για όσους καταστρώνουν με τον καλύτερο τρόπο τα σχέδιά τους. Ακόμα, ο συγγραφέας θεωρεί ότι ο ίδιος είναι ο πλέον κατάλληλος να γράψει την ιστορία αυτών των γεγονότων μόνο και μόνο γιατί ήταν ο σύμβουλος του στρατηγού Βελισάριου και έζησε από κοντά άλλα τα γεγονότα που περιγράφει. Και πιστεύει ότι, όπως η ευστροφία είναι απαραίτητη στη ρητορική και η μυθοπλασία στην ποίηση, έτσι ακριβώς απαιτείται η αλήθεια για την ιστορική συγγραφή. Γι' αυτό, με βάση αυτή την αρχή, δεν απέκρυψε τα σφάλματα και τις αποτυχίες ακόμα και των πιο οικείων του, αλλά έγραψε τα πάντα με κάθε ακρίβεια, όπως πράγματι έγιναν, είτε καλά είτε κακά.

Όποιος θελήσει να διαμορφώσει άποψη τεκμηριωμένη και θεμελιωμένη στην αλήθεια δεν θα βρει γεγονότα σημαντικότερα απ' αυτά που συνέβησαν σ' αυτούς τους πολέμους. Γιατί κατά τη διάρκειά τους σημειώθηκαν γεγονότα πιο αξιοθαύμαστα απ' όλα όσα έφτασαν σ' εμάς με την προφορική παράδοση, εκτός κι αν κάποιος από τους αναγνώστες αυτής της διήγησης δίνει τα πρωτεία στην αρχαιότητα και θεωρεί ανάξια λόγου τα σύγχρονά του γεγονότα.

(Μετάφραση Π. Ροδάκη, έκδ. Α. ΛΙΒΑΝΗ - ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ)

Ι Ακάθεκτος κυλάει ο χρόνος και στην αέναη κίνησή του παρασύρει και παραλλάζει τα πάντα και τα καταποντίζει στο βυθό της αφάνειας —πότε πράγματα σήμαντα και πότε μεγάλα και αξιομνημόνευτα— και, όπως λέει ο τραγικός ποιητής, φέρνει στο φως τα άδηλα και κρύβει τα φανε-

Ἄλλ' ὃ γε λόγος ὁ τῆς ἱστορίας ἔρυμα καρτερώτατον γίνεται τῷ τοῦ χρόνου ρεύματι καὶ ἴσθησι τρόπον τινὰ τὴν ἀκάθεκτον τούτου ροὴν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ γινόμενα πάντα, ὅποσα ὑπερέλιψε, ξυνέχει καὶ περισφίγγει καὶ οὐκ ἐὰ διολισθαίνειν εἰς λήθης βυθούς. 2. Ταῦτα δὲ διεγνωκυῖα ἐγὼ Ἄννα, θυγάτηρ μὲν τῶν βασιλέων Ἀλεξίου καὶ Εἰρήνης, πορφύρας τιθηνήμα τε καὶ γέννημα, οὐ γραμμάτων οὐκ ἄμοιρος, ἀλλὰ καὶ τὸ Ἑλληνίζειν ἐς ἄκρον ἐσπουδακυῖα καὶ ῥητορικῆς οὐκ ἀμελετήτως ἔχουσα καὶ τὰς Ἀριστοτελικὰς τέχνας εὖ ἀναλεξαμένη καὶ τοὺς Πλάτωνος διαλόγους καὶ τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς τετρακτύος τῶν μαθημάτων πυκάσασα (δεῖ γὰρ ἐξορχειῖσθαι ταῦτα, καὶ οὐ περιαιτολογία τὸ πρᾶγμα, ὅσα ἡ φύσις καὶ ἡ περὶ τὰς ἐπιστήμας σπουδὴ δέδωκε καὶ ὁ Θεὸς ἄνωθεν ἐπεβράβευσε καὶ ὁ καιρὸς συνεισήνεγκε) βούλομαι διὰ τῆσδέ μου τῆς γραφῆς τὰς πράξεις ἀφηγησάσθαι τοῦμοῦ πατρός οὐκ ἀξίας σιγῇ παραδοθῆναι οὐδὲ τῷ ρεύματι τοῦ χρόνου παρασυρῆναι καθάπερ εἰς πέλαγος ἀμνημοσύνης, ὅσας τε τῶν σκῆπτρων ἐπειλημμένους κατεπράξατο καὶ ὅσας πρὸ τοῦ διαδήματος ἔδρασεν ἐτέροις βασιλεῦσιν ὑπηρετούμενος.

8. Λαόνικος Χαλκοκονδύλης Ἀθηναίος (περίπου 1430-1490 μ.Χ.)

ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ

Λαόνικῳ Ἀθηναίῳ τῶν κατὰ τὸν βίον οἱ ἐς θεᾶν τε καὶ ἀκοὴν ἀφιγμένων ἐς ἱστορίαν ξυγγέγραπται τάδε, ὥστε δὴ τοῦτο χρέως ἐκτινύται τῇ φύσει, ἅμα οἰόμενος καὶ μηδὲν αὐτῶν ἀκλεῶς ἔχειν ἐς τοὺς ἐπιγιγνομένους, ξυνενεχθέντων, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, οὐδαμῇ ἔλασσόνων τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ποτὲ γενομένων μνήμης ἀξίων. Τῆς τε Ἑλλήνων φημί τελευτῆς τὰ ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐπισυμβεβηκότα, καὶ Τούρκων ἐπὶ μέγα δυνάμειως καὶ ἐπὶ μέγιστον τῶν πώποτε ἤδη ἀφικομένων. Ἄφ' ὧν δὴ τὴν τοῦδε τοῦ βίου εὐδαιμονίαν ἐπὶ τάναντία φερομένην ἐπιλεγόμενος ἴσχειν αὐτῇ καὶ ἄλλοτε ἄλλως, θέμις ἡγοῦμαι εἶναι περὶ ἀμφοῖν τούτοις μνήμην ποιῆσθαι οὐκ ἀεικῆ. Συγγραφὴν δὲ τήνδε ἀποδεικνύμενοι ἐπιμνησόμεθα

ρά. Αλλά ο λόγος της Ιστορίας γίνεται φράγμα πανίσχυρο για το ρεύμα του χρόνου και σταματάει κατά κάποιον τρόπο την ακάθεκτη ροή του κι απ' όσα συμβαίνουν στο κύλισμά του, συγκρατεί και περισφίγγει όλα όσα επιπλέουν και δεν τ' αφήνει να ξεγλιστρήσουν σε λήθης βυθούς.

2. Αυτή τη διαπίστωση έχω κάμει εγώ, η Άννα, κόρη των βασιλείων Αλεξίου και Ειρήνης, πορφυρογέννητη και πορφυροθρεμμένη, όχι άμοιρη γραμμάτων, αλλά με σοβαρότατη σπουδή των ελληνικών, χωρίς να έχω παραμελήσει ούτε τη ρητορική και αφού διάβασα προσεκτικά τόσο τα έργα του Αριστοτέλη όσο και τους διαλόγους του Πλάτωνος και κόσμησα το πνεύμα μου με τα μαθηματικά, την αστρονομία και τη μουσική (πρέπει να αναφέρονται αυτά και δεν είναι περιαιτολογία να απαριθμείς όσα η φύση και ο πόθος της γνώσης έχουν δώσει και επιβράβευσε ο επουράνιος Θεός με τη συνεπικουρία των περιστάσεων), γι' αυτό και θέλω, με το σύγραμμά μου αυτό, να εξιστορήσω τα έργα του πατέρα μου, που δεν είναι άξια να παραδοθούν στη σιωπή ούτε να παρασυρθούν από το ρεύμα του χρόνου σαν σε πέλαγος λήθης, όσα επέτελεσε αφού ανέλαβε το σκήπτρο και όσα έπραξε πριν απ' τη στέψη του, όταν ήταν στην υπηρεσία άλλων βασιλέων.

(Μετάφραση Αλόης Σιδέρη, έκδ. ΑΓΡΑ)

Αυτά έχουν γραφεί ως ιστορία από τον Λαόνικο τον Αθηναίο όπως αυτός τα είδε και τα άκουσε όσο ζούσε, ώστε αυτό να αποτελέσει εκπλήρωση χρέους προς τη φύση, και ταυτόχρονα επειδή νομίζω ότι τίποτε από αυτά δεν πρέπει να μείνει χωρίς να το μάθουν οι μεταγενέστεροι και τα οποία δεν υπήρξαν, όπως νομίζω, διόλου πιο ασήμαντα από όσα είναι αξιωματικώς σε όλη την οικουμένη, εννοώ τα γεγονότα που συνέβησαν και κατά το τέλος της εξουσίας των Ελλήνων και κατά την άνοδο της δύναμews των Τούρκων, που έφτασαν όπου κανείς μέχρι τώρα δεν έφτασε.

Ως εκ τούτου λοιπόν κατέληξα στο συμπέρασμα ότι η ευδαιμονία της επίγειας ζωής με το να μετακινείται προς αντίθετες κατευθύνσεις, τη μια

καὶ περὶ ἄλλων τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην γενομένων, οὐκ ἀμφὶ τόνδε τόν ἐπ' ἐμοῦ χρόνον, οἷς τε αὐτὸς παρεγενόμενθ' ἰδόμενος, καὶ τὰ ἄλλα ἀπὸ τε τοῦ εἰκότου, μάλιστα δὲ συμβαλλόμενος, καὶ ὡς ἔτι παρὰ τῶν τὰ ἀμείνω φρονούντων ἐδόκουν πυθέσθαι περὶ αὐτῶν, ἀλλ' ἢ ἂν μάλιστα ἔχοι ὡς ἀσφαλέστατα ἐπὶ τὸ ἀμεινον ἀληθείας εἰρησθαι. Μηδὲ ἐκεῖνό γε πάνυ ἐκφάυλως ἔχον ἡμῖν, ὡς Ἑλληνικῇ φωνῇ ταῦτα διέξιμεν, ἐπεὶ ἤγε τῶν Ἑλλήνων φωνῇ πολλαχῇ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην διέσπαρται καὶ συχναῖς ἐγκαταμέμικται. Καὶ κλέος μὲν αὐτῇ μέγα τὸ παραυτίκα, μείζον δὲ καὶ ἐσαῦθις, ὅποτε δὴ ἀνὰ βασιλείαν οὐ φαύλην Ἑλλήν γε αὐτὸς βασιλεύς καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐσόμενοι βασιεῖς, οἳ δὴ καὶ οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες ξυλλεγόμενοι κατὰ σφῶν αὐτῶν ἔθιμα ὡς ἤδιστα μὲν σφίσιν αὐτοῖς, τοῖς δὲ ἄλλοις ὡς κράτιστα πολιτεύοιντο.

σταματάει εδώ και την άλλη διαφορετικά, και γι' αυτό νομίζω ότι είναι δίκαιο να καταγράψω στη μνήμη και για τους μεν και για τους δε, αμερόληπτα.

Και παρουσιάζοντας αυτή τη συγγραφή θα αναφέρουμε και άλλα γεγονότα που συνέβησαν στην οικουμένη, όχι στη δική μου εποχή, όσα είδα εγώ ο ίδιος και άλλα όσα έκρινα ευλογοφανή και που θεωρούσα ότι οι πληροφορίες έρχονταν από ανθρώπους συνετούς, αλλά αυτά που έχουν ειπωθεί με τη μεγαλύτερη δυνατή αλήθεια.

Έπειτα δεν είναι υποτιμητικό για μας ότι διηγούμαστε αυτά με την ελληνική γλώσσα· γιατί η ελληνική είναι γνωστή σε πολλά μέρη της οικουμένης και έχει αναμειχθεί με πολλές γλώσσες. Και η τωρινή δόξα της είναι μεγάλη, μεγαλύτερη όμως θα γίνει στο μέλλον όταν θα υπάρξει βασιλεία όχι ασήμαντη και βασιλιάς Έλληνας και θα βασιλεύσουν και τα παιδιά του και οι Έλληνες θα πολιτεύονται σύμφωνα με τα δικά τους έθιμα και θα ευχαριστιούνται οι ίδιοι και απέναντι των άλλων θα είναι δυνατοί.

Ξενοφώντος Ελληνικά

Βιβλίο Β'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

§ 16-32. Η ήττα των Αθηναίων. ώρες 8

Στόχος: Να κατανοηθεί πως έμπειροι ναυτικοί, οι Αθηναίοι, νικήθηκαν από τους Πελοποννησίους, επειδή έδειξαν υπερβολική αυτοπεποίθηση και υποτίμησαν τον αντίπαλο· και από την άλλη πως ένας έξυπνος / πο-νηρός στρατηγός, ο Λύσανδρος, με την υπομονή του κατάφερε να νική-σει τους ανώτερους αντιπάλους.

Σ' αυτό αποβλέπουν και τα 2 «θέματα για συζήτηση».

Βιβλιογραφία:

- Για τα γεγονότα: ΙΕΕ τόμ. Γ1 σελ. 303-305
- για τις λεηλασίες: Ο Έλληνας άνθρωπος (έκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ) το Κεφ. «Ο άνθρωπος και ο πόλεμος» (κυρίως σελ. 102-108)
- για την Κύπρο και τον Ευαγόρα: ΙΕΕ τόμ. Γ2 σελ. 160-169
- για τα συμφέροντα της Αθήνας στην περιοχή αυτή (Θράκη, Ελλή-σποντος, Προποντίδα, Εύξεινος Πόντος): ΙΕΕ τόμ. Γ1 σελ. 123-124, και ο χάρτης στον ίδιο τόμο σελ. 104-5 (σχόλιο 3).
- Για τους άγραφους νόμους J. de ROMILLY Ο ΝΟΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ σελ. 46-50.

§ 16-19. ώρα 1

Σύμφωνα με τα Σχόλια πρέπει να δοθεί προσοχή στην παράλληλη κίνη-ση των δύο αντιπάλων και τους στόχους τους.

Σ' αυτό θα βοηθήσει α) ο ακριβής συντακτικός χαρακτηρισμός των ε-

μπρόθετων επιρρηματικών προσδιορισμών (Συντακτικό § 123 κ.ε.) β) η κατανόηση της σημασίας των σύνθετων με προθέσεις ρημάτων και γ) ο προσδιορισμός της σημασίας του χρόνου των ρημάτων (Συντακτικό § 78-79).

§20-24. ώρες 2

Στις παραγράφους αυτές η κατάσταση γίνεται περίπλοκη. Οι δύο στόλοι συναντώνται και επίκειται σύγκρουσή τους. Στην αφήγηση χρησιμοποιείται ο αόριστος (Συντακτικό § 81). Την περίπλοκη κατάσταση δείχνουν και οι μετοχές. Η σύνταξή τους πρέπει να προσεχθεί. Ιδιαίτερα πρέπει να συνταχθούν οι §§ 22 και 24.

Στην § 22 να επισημανθεί ότι οι δύο κύριοι ρηματικοί τύποι *ἔσήμανεν* (εἰσθαίνειν) και *προεῖπεν* (ὡς...) προσδιορίζονται από τις μετοχές *ἀριστοποιησαμένους* και *παρασκευασάμενος-παραβάλλων*.

Στην § 24 (α' περίοδος), που είναι πιο σύνθετη, μπορούν οι μαθητές να διαπιστώσουν τη συνθετικότητα της περιόδου της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, με τα συμπληρώματα (απαρέμφατα / αντικείμενα) και τους προσδιορισμούς του κύριου ρηματικού τύπου (*ἰκέλευσεν*):

Λύσανδρος ἐκέλευσεν α) ἔπεσθαι β) ἀποπλεῖν και γ) ἔξαγγεῖλαι. Τρεις ήταν οι εντολές του Λυσάνδρου· πριν όμως από την εκτέλεση των δύο τελευταίων εντολών (*ἀποπλεῖν, ἔξαγγεῖλαι*) τοποθετείται η μετοχή *κατιδόντας* (ὅ,τι ποιούσι) για να προσδιοριστεί η χρονική προϋπόθεση της εκτέλεσής τους.

Επίσης οι μαθητές θα πρέπει με αυτή την ευκαιρία να μάθουν να ξεχωρίζουν τα συμπληρώματα / κυρίου όρους του κυρίου ρηματικού τύπου (*αντικείμενο, κατηγορούμενο, κατηγογ. μετοχή*) από τους προσδιορισμούς / δευτερεύοντες όρους.

Με αφορμή το υποκείμενο των μετοχών *ἀριστοποιησαμένους* και *κατιδόντας* μπορεί να γίνει λόγος για το σχήμα «κατά το νοούμενο» (Συντακτικό § 188,1).

§ 25-26. ώρα 1

Η § 25 είναι ιδιαίτερα περίπλοκη με τις 4 μετοχές. Κατά τη σύνταξη πρέπει να φανεί και να τονιστεί ότι οι δύο κύριοι ρηματικοί τύποι ἔφη (ὄρμειν) και παρήγει (μεθορμίσαι) στηρίζονται στη μετοχή κατιδών και τα συμπληρώματά της (αντικείμενα, κατηγ. μετοχές).

Εδώ μπορεί να γίνει λόγος α) για την κατηγορηματική μετοχή (Συντακτικό § 100) β) για τον ευθύ και πλάγιο λόγο (Συντακτικό § 180-181) γ) για την ταυτοπροσωπία και ετεροπροσωπία (Συντακτ. § 95).

Το φαινόμενο αυτό θα φανεί καλύτερα αν την πλαγιασμένη φράση «αὐτοὶ νῦν στρατηγεῖν, οὐκ ἐκεῖνον» από το εννοούμενο «ἔφασαν» την αποκαταστήσουμε σε ευθεία: «ἡμεῖς νῦν στρατηγοῦμεν, οὐ σύ».

§ 27. ώρα 1

Μετά την προετοιμασία των §§ 22-26 εδώ ο Ξενοφώντας παρουσιάζει την τελική φάση του στρατηγήματος του Λυσάνδρου. Η § 27 είναι σύνθετη γιατί την κύρια πρόταση την διασπούν 4 δευτερεύουσες προτάσεις, οι οποίες δείχνουν τα δεδομένα στα οποία στηρίχτηκε το σχέδιο του Λυσάνδρου.

§ 28-29. ώρα 1

Η § 28 αποτελείται από κύριες προτάσεις. Με αφορμή την απόλυτη μετοχή διεσκεδασμένων μπορεί να γίνει διάκριση συνημμένης και απόλυτης μετοχής (Συντακτ. § 102-103). Οι προηγούμενες παράγραφοι (§§ 20-27) μπορούν να δώσουν πρόσφορα παραδείγματα συνημμένης μετοχής.

Οι αλληπάλληλες κύριες προτάσεις ίσως αποδίδουν τις ξαφνικές και γρήγορες κινήσεις καθώς και τη σύγχυση των Αθηναίων.

Από την άλλη μεριά οι ενέργειες του Κόνωνα στην § 29 αποδίδονται περισσότερο σύνθετα, γιατί γίνονται μετά από κάποια σκέψη, όση επέτρεψε η μεγάλη συμφορά των Αθηναίων.

§ 30-32. ώρες 2

Οι παράγραφοι αυτές έχουν μικρότερη δυσκολία από προηγούμενες, ως προς τη σύνταξη· θα υπάρξει λοιπόν χρόνος να συζητηθούν στην τάξη όσα αναφέρονται στα σχόλια. Επίσης μπορεί να γίνει επανάληψη της κλίσης των ουσιαστικών.

Οι ασκήσεις 2-5	είναι για τις § 16-19
» 6-9	» § 20-24
» 10-11	» § 25-26
» 12	» § 27
» 13-16	» § 28-29
» 17-18	» § 30-32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

§ 1-4. Μετά την ήττα. ώρες 3

Στόχος: Να εκτιμηθεί ο τρόπος με τον οποίο αντιδρούν μετά τη νίκη ο νικητής και οι ηττημένοι μετά την ήττα τους.

Βιβλιογραφία

- Για τη λειτουργία της εκκλησίας του δήμου
α. Ιστ. Ελλ. Εθν. τ. Γ1 σελ. 82-99
- β. G. GLOTG Η Ελληνική «πόλις» ΜΙΕΤ σελ. 166-213
- γ. C. COULET Μέσα επικοινωνίας στην Αρχαία Ελλάδα έκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ σελ. 125-136.
- Για το ύφος του Ξενοφώντα
Αθ. Κανελλόπουλου, «Ο Ξενοφών ως δημοσιογράφος»
- Για τους «άγραφους νόμους» GLOTG έ.α. 271-2

§ 1-2. ώρα 1

Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί α) στο χρόνο των ρημάτων που δηλώνουν κύριες ενέργειες του Λυσάνδρου (ἔπλει, ἀπέπεμπεν, ἐπεσκέυαζεν) και β) στους προσδιορισμούς των ενεργειών (ἐπεί... κατεστήσατο, διδούς, εἰδώς ὅτι..., καταλιπών, ἀποπλεύσας). Ο Λύσανδρος φροντίζει να εξασφαλίσει το έργο του, τη νίκη επί των Αθηναίων. Ο στρατηγός στην αρχαία πόλη δεν είναι μόνο στρατιωτικός, αλλά και πολιτικός ηγέτης.

§ 3-4. ώρες 2

Κατά τη διδασκαλία να δοθεί προσοχή στην τεχνική που ο Ξενοφώντας χρησιμοποιεί για να ζωντανέψει μια κρίσιμη στιγμή της Αθηναϊκής δημοκρατίας.

Η επιλογή των γεγονότων που έκαμε ο Ξενοφώντας και ο τρόπος που

τα εκθέτει έκαμε πολλούς να τον θεωρούν έναν καλόν δημοσιογράφο. Το πρώτο «θέμα για συζήτηση» μπορεί να χρησιμοποιηθεί κατά τη δεύτερη διδακτική ώρα, αφού έχει γίνει η επεξεργασία των §§ 3-4. Για τη σύγκριση θα επισημανθούν ο τίτλος και ο υπότιτλος της «είδησης», οι σύνομοτες και ανεξάρτητες προτάσεις, και άλλες, πιθανόν, διαφορές.

Εφόσον κριθεί σκόπιμο μπορεί να γίνει σύγκριση της συμπεριφοράς των Αθηναίων και της συμπεριφοράς των Σπαρτιατών όταν έμαθαν την ήττα τους στα Λεύκτρα το 371 π.Χ. όπως την αφηγείται ο Ξενοφώντας στα Ελληνικά (ΣΤ, 4, 16):

Γενομένων δὲ τούτων, ὁ μὲν εἰς τὴν Λακεδαίμονα ἀγγελῶν τὸ πάθος ἀφικνεῖται γυμνοπαιδιῶν τε οὔσης τῆς τελευταίας καὶ τοῦ ἀνδρικοῦ χοροῦ ἔνδον ὄντος· οἱ δὲ ἔφοροι ἐπεὶ ἤκουσαν τὸ πάθος, ἐλυποῦντο μὲν, ὥσπερ, οἴμαι, ἀνάγκη· τὸν μέντοι χορὸν οὐκ ἐξήγαγον, ἀλλὰ διαγωνίσασθαι εἶων. καὶ τὰ μὲν ὀνόματα πρὸς τοὺς οἰκείους ἐκάστου τῶν τεθνεώτων ἀπέδοσαν· προεῖπαν δὲ ταῖς γυναῖξι μὴ ποιεῖν κραυγὴν, ἀλλὰ σιγῇ τὸ πάθος φέρειν. τῇ δ' ὑστεραία ἦν ὄραν, ὧν μὲν ἐτέθνασαν οἱ προσήκοντες, λιπαροὺς καὶ φαιδροὺς ἐν τῷ φανερωῷ ἀναστρεφομένους, ὧν δὲ ζῶντες ἠγγελέμενοι ἦσαν, ὀλίγους ἂν εἶδες, τούτους δὲ σκυθρωποὺς καὶ ταπεινοὺς περιμόντας.

Επίσης εφόσον υπάρξει χρόνος είναι αρκετά ωφέλιμο να γίνει λόγος για τη λειτουργία της Εκκλησίας του Δήμου.

Οι ασκήσεις 3-6 είναι για τις § 1-2

Οι ασκήσεις 7-10 είναι για τις § 3-4

§ 16-23. Η δράση της διπλωματίας. ώρες 4

Στόχος: Οι παράγραφοι αυτές δεν αναφέρονται σε πολεμική δραστηριότητα αλλά σε διπλωματική, η οποία εξαντλείται σε λόγους, συζητήσεις / αποφάσεις. Πρέπει όμως να κατανοηθεί από τους μαθητές ότι μια πολιτική απόφαση δεν είναι κάτι το απλό αλλά κάτι το σύνθετο· και όσοι από τους πρωταγωνιστές μιλούν δεν λένε αυτό ακριβώς που σκέπτονται. Εδώ, επίσης, λόγω της διπλωματίας έχουμε άφθονη εκφορά λόγου· μπορούμε λοιπόν να παρακολουθήσουμε μερικά πλεονεκτήματα της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.

Ακόμη, έχουμε αρκετές ονομαστικές προτάσεις (Συντακτ. § 153-161), και είναι ευκαιρία να συμπληρωθούν / ολοκληρωθούν οι γνώσεις των μαθητών γύρω από αυτές. Ιδιαίτερα πρέπει να κατανοηθεί το φαινόμενο της «ευκτικής του πλαγίου λόγου». Για το φαινόμενο αυτό ο J. Humbert γράφει τα εξής στο «Συντακτικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας» (μετάφραση Γ. Κουρμούλη).

§ 314. Ἡ ἀρχή, καθ' ἣν ἡ ἔγκλισις (ἢ τὸ ποιὸν ἐνεργείας) τοῦ ρήματος τῆς συμπληρωματικῆς προτάσεως εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τῆς ἀντιστοίχου προτάσεως ἐν τῷ εὐθεῖ λόγῳ, δύναται νὰ μὴ ἐφαρμόζηται, ὅταν ἡ κυρία πρότασις ἀνήκη εἰς τὴν «σφαῖραν τοῦ παρελθόντος». Πράγματι ἡ συμπληρωματικὴ πρότασις δύναται νὰ θεωρῆται ὑπὸ δύο διαφόρους ἀποψεις. Οὕτως, ἂν τις ἔχη τὴν αἴσθησιν ὅτι κρίσις τις ἐκπεφρασμένη ἢ ὑπονουμένη εἶναι πραγματικὴ, διατηρεῖται ἡ βεβαιωτικὴ ἔγκλισις (ὀριστικὴ). Ἀντιθέτως, ἂν τις τείνη νὰ θεωρῆ τὴν κρίσιν αὐτὴν ὡς ἀναπόσπαστον στοιχεῖον πραγματικότητος νεκρᾶς, ἡ ἔγκλισις βεβαιώσεως κενὴ τοῦ πραγματικοῦ τῆς περιεχομένου καταντᾷ δυνάμει ὑφισταμένη κατάστασις καὶ δυνατότης μέχρι σημείου, ὥστε νὰ ὑποκαθίσταται εἰς τὴν θέσιν τῆς ὀριστικῆς ἢ εὐκτικῆς τοῦ καθαρῶς δυνατοῦ (ἥτις οὐδέποτε συνοδεύεται ὑπὸ τοῦ ἄν). Εἶναι αὕτη ἡ εὐκτικὴ ἢ καλουμένη «πλαγία» ἢ «δευτερευούσης ἐξαρτήσεως» (πβ. § 202). Θὰ ἦτο καλύτερον νὰ τὴν προσδιορίσωμεν ἀκριβέστερον παρὰ νὰ τὴν ὀνομάζωμεν «εὐκτικὴν ἀμαυρώσεως τοῦ πραγματικοῦ ἐν τῷ παρελθόντι». Τὸ ὑποκατάστατον αὐτὸ

τῆς ὀριστικῆς ἄγνωστον εἰσέτι ἐν τῇ Ἰλιάδι καὶ τῇ Ὀδυσσεΐα (τοῦλάχιστον εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰς συμπληρωματικὰς προτάσεις) δὲν ἔπαυσε νὰ ἀναπτύσσεται παραλλήλως πρὸς τὴν ἐπίδοσιν τῆς ὑποτάξεως. Εἶναι γεγονός ὅτι ὁ Ξενοφῶν χρησιμοποιεῖ συχνότερον τὴν εὐκτικὴν ἢ ὁ Πλάτων ἢ ἔτι μᾶλλον ὁ Θουκυδίδης. Πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ ἀμαύρωσις τοῦ πραγματικοῦ δύναται νὰ προσβάλλῃ ὄχι μόνον τὴν συμπληρωματικὴν καθ' ἑαυτὴν ἀλλὰ καὶ τὰς προτάσεις, αἵτινες ἐξαρτῶνται ἀπὸ ταύτης εἰς βαθμὸν ὥστε ἡ εὐκτικὴ νὰ δίδῃ εἰς ὀλόκληρον τὴν φράσιν δευτερεύοντα τόνον (σελ. 180-181).

Βιβλιογραφία:

Ιστ. Ἑλλ. Ἐθν. τ. Γ1 σελ. 305-6

J. Humbert, «Συντακτικόν τῆς Αρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης» (§ 190, 202-204, 314).

§ 16-17. ὥρα 1

Ἡ φράση «τοιούτων δὲ ὄντων» παραπέμπει στα προηγούμενα (θα διαβαστεῖ ἡ προηγούμενη περίληψη (κεφ. II, § 5-15).

Εἰδὼ χρειάζεται νὰ προσεχθεῖ ὁ πρωταγωνιστικὸς ρόλος τοῦ Θηραμένη, που θα πρωταγωνιστήσῃ καὶ στὴν ἐπόμενη καὶ στὴ μεθεπόμενη ἐνότητα καὶ θα ἔχει τραγικὸ τέλος.

Ὁ κύριος ἀξίονας λοιπὸν τῶν περιόδων εἶναι οἱ κύριες ἐνέργειες τοῦ Θηραμένη που ἐκφράζονται με τοὺς κύριους ρηματικούς τύπους τῶν ανεξαρτήτων προτάσεων:

α) εἶπεν (ὅτι...) εἰδὼς (πότερον...)

β) διέτριβε ἐπιτηρῶν (ὁπότε...)

γ) ἀπήγγειλεν (ὅτι...)

δ) ἤρέθη (πρεσβευτής)

Με τὴ συντακτικὴ ἀνάλυση θα φανεῖ καὶ ὁ ρόλος τοῦ στὴν κρίσιμη περίοδο.

Αν περισσέψει χρόνος θα γίνει λόγος για τις ειδικές και τις πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις, αλλιώς να δοθούν για μελέτη στο σπίτι προκειμένου να γραφεί η άσκηση 5.

§ 18-20. ώρες 2

Εδώ βρισκόμαστε ενώπιον των πραγματικών πρωταγωνιστών:

- α) Λύσανδρος: ἔπεμψεν ἀγγελοῦντα (ὅτι...)
- β) Θηραμένης - πρέσβεις: ἐρωτώμενοι... εἶπαν (ὅτι...)
- γ) οἱ ἔφοροι: ἐκέλευον... ἐκκλησίαν ἐποίησαν
- δ) Κορίνθιοι καὶ Θηβαῖοι: ἀντέλεγον... ἐξαιρεῖν.
- ε) Λακεδαιμόνιοι: οὐκ ἔφασαν... ἀνδραποδιεῖν

Γλωσσικές παρατηρήσεις:

- Για τη σειρά των λέξεων Συντακτ. § 185-187 και J. Humbert Συντακτικόν... σελ. 85-93 (§145-157).
- Για τη συμπερασματική πρόταση της § 20 θα τονιστεί η εκφορά της με απαρέμφατο (Συντακτ. § 165-166) και η σημασία των μετοχών σε σχέση με το ἔπεσθαι, και ο διαφορετικός τους χρόνος (Συντακτ. § 104).

§ 21-23. ώρα 1

Στις §§ 21-22 η κατάσταση είναι συγκεκριμένη· αυτό αποδίδουν οι ποιητικοί προσδιορισμοί των κυρίων ρηματικών τύπων:

- α) Θηραμένης καὶ οἱ σύν αὐτῶ ἐπανέφερον
- β) ὄγλος περιεχεῖτο
- γ) πρέσβεις ἀπήγγελλον
- δ) Θηραμένης προηγόρει
- ε) τῷ δήμῳ ἔδοξε

Η § 23 με την «κατά παράταξη» σύνταξη αποδίδει την αποκατάσταση της τάξης, μολονότι η μετοχή νομίζοντας πιθανότατα εκφράζει μια αμφιβολία για την ελευθερία που έφερε το γκρέμισμα των τειχών.

Εκτός αυτών θα γίνει λόγος και για τις ενδιαστικές προτάσεις.

Οι ασκήσεις 4-6 είναι για τις § 16-17

» 7-8 § 18-19

» 9-10 § 20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

§ 11-16 Το καθεστώς των τριάκοντα (από μετάφραση) ώρα: 1

Στόχος: Να διαπιστώσουν οι μαθητές πως τα ανελεύθερα καθεστώτα, όταν μάλιστα έρχονται να ανατρέψουν ένα δημοκρατικό καθεστώς, οδηγούνται αναπότρεπτα στη διάλυσή τους συμπαρασύροντας και άλλους σε ποικίλες συμφορές. Επίσης από την αφήγηση του Ξενοφώντα ξεκινώντας να κάνουν συσχετισμούς με σύγχρονες ανάλογες καταστάσεις που δημιούργησαν διάφορα φασιστικά καθεστώτα του 20ού αιώνα.

Βιβλιογραφία:

- Ιστ. Ελλην. Έθν. τ. Γ1 σελ. 321-323
- CL. MOSSÉ ΑΘΗΝΑ ΜΙΕΤ σελ. 119-123
- Για τους συκοφάντες: D.M. MacDOWELL ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΩΝ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΕΚΔ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ σελ. 98-104.
- Για τον Φασισμό το σχετικό λήμμα στο ΛΕΞΙΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ UNESCO τόμ. 3.

Φασισμός - Fascism

Α. 1. Ο όρος φασισμός (fascism) προέρχεται από την ιταλική λέξη Fascismo που σημαίνει τις αρχές των Fascisti (φασιστών) – ενός κινήματος που οργανώθηκε τον Μάρτιο 1919 και απέκτησε τον έλεγχο της διακυβερνήσεως της Ιταλίας υπό τον Μουσσολίνι, τον Οκτώβριο του 1922. Η καταγωγή του όρου ανάγεται τελικά στη λατινική λέξη fascis, η οποία σήμαινε τη δέσμη από βέργες φτελιάς ή σημύδας, δεμένη με μία κόκκινη ταινία, την οποία κρατούσαν οι λίκτορες (κλητήρες ενός άρχοντος) στην αρχαία Ρώμη, σαν σύμβολο της εξουσίας του άρχοντος να επιβάλλει υπακοή.

2. Ο όρος φασισμός σημαίνει τόσο α) ένα πολιτικό κίνημα (political movement), όσο και β) ένα δόγμα (doctrine) που επιδιώκει να δικαιολογήσει αυτό το πολιτικό κίνημα, σκοπός του οποίου είναι η εγκαθίδρυση ενός δικτατορικού (dictatorial), αντικοινοβουλευτικού (anti-parliamentary) καθεστώτος, που θεμελιώνεται στην έξαρση του κράτους και εναντιώνεται φανερά στη δημοκρατία (democracy), τον φιλελευθερισμό (liberalism) και τον σοσιαλισμό (socialism). Η προέλευση του κινήματος και του συνεπικούρου δόγματος είναι ιταλική, η ιδεολογία όμως του φασισμού βρήκε οπαδούς και σε πολλές άλλες χώρες. Συνακόλουθα, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ο φασισμός έχει αμιγώς ιταλικόν χαρακτήρα.

3. Ο όρος φασισμός και το επίθετο φασιστικό έχουν κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί χαλαρά για ορισμένα άλλα είδη ολοκληρωτικών (totalitarian) κινήματων, δογμάτων και καθεστώτων. Η θεωρητική όμως σκοπιμότης μιας τέτοιας εφαρμογής του όρου έχει σοβαρότατα αμφισβητηθεί. Ακόμη πιο χαλαρά χρησιμοποιούν τον όρο μερικοί συγγραφείς και πολιτικοί, σαν γενική, δυσφημητική επικάλυψη των πολιτικών ιδεών ή θεσμών που αποδοκιμάζουν – όπως λόγου χάρη συμβαίνει όταν οι κομμουνιστικές επικρίνουν τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, αποκαλώντας τα όργανα του «κοινωνικού» φασισμού.

§ 50-56 Η καταδίκη του Θηραμένη. ώρες 5

Στόχος: Οι μαθητές πρέπει να κατανοήσουν ότι στα τυραννικά καθεστώτα δεν υπάρχει κυριαρχία νόμου, ότι τελικά κινδυνεύουν και οι ίδιοι οι υποστηρικτές του καθεστώτος, ότι κάτω από αυτές τις συνθήκες το καθεστώς σκληραίνει όλο και περισσότερο με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται όλο και περισσότερο η αντίδραση και ότι το καθεστώς αναγκάζεται να στηρίζεται σε ύποπτα στοιχεία. Κάτω από αυτές τις συνθήκες κάθε ιδέα ανώτερης αξίας και αρχών καταρρέει.

Βιβλιογραφία:

Ιστ. Ελλ. έθν., τ. Γ1 σελ. 323-324.

CL. MOSSÉ ΑΘΗΝΑ Μ.Ι.Ε.Τ. σελ. 123-125

– Για το νόμο: J. de ROMILLY Ο ΝΟΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ εκδ. ΤΟ ΑΣΤΥ΄ σελ. 15, 139-140.

– Για την ευσέβεια και την πολιτική: W. BURKERT ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ εκδ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ σελ. 555-559.

– Για την κρίση των αξιών E. Dodds οι Έλληνες και το παράλογο, εκδ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ σελ. 154-166.

– Για το παιχνίδι του κότταβου: C. SALLES Η ΑΛΛΗ ΟΨΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ, εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ σελ. 117-119.

– Για μια μετάφραση σε ύφος δημοσιογραφικό: Α. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ: Ο ΞΕΝΟΦΩΝ ΩΣ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ, σελ. 42-45

Συνελήφθη ο Θηραμένης μέσα στη βουλή και εξετελέσθη
Του Κοινοβουλευτικού συντάκτη
Ξενοφώντα του Αθηναίου

Μόλις τελείωσε την αγόρευσή του ο Θηραμένης. Η βουλή έγινε φανερό ότι χειροκρότησε επιδοκιμαστικά. Ο Κριτίας (που προεδρεύει) καταλαβαίνει πως αν επιτρέψει να τεθεί το θέμα σε ψηφοφορία, ο Θηραμένης θα αθωωθεί, ενώ αυτού θα κινδύνευε η ζωή. Ανταλλάσσει λίγα λόγια με

τους 30 τυράννους, βγαίνει έξω και δίνει διαταγή να εισβάλουν στη βουλή οι οπλισμένοι με τα εγχειρίδια και να σταθούν απέναντι από το κιγκλίδωμα. Ξαναμπαινοντας παίρνει το λόγο:

Κριτίας: Νομίζω, κύριοι βουλευτές, ότι έργο πραγματικού αρχηγού είναι, όταν βλέπει τους φίλους του να εξαπατώνται, να μην το επιτρέπει. Και εγώ συνεπώς θα κάμω ακριβώς το ίδιο. Πολύ περισσότερο, όταν και αυτοί οι παριστάμενοι εδώ –και δείχνει τους ένοπλους– δηλώνουν ότι δεν θα μας επιτρέψουν να αθώσουμε τον άνθρωπο, που αποκαλύπτα επιδιώκει να ανατρέψει το ολιγαρχικό μας πολίτευμα.

Σύμφωνα με την κειμένη νέα νομοθεσία, δεν επιτρέπεται να εκτελείται χωρίς τη δική σας ψήφο κανείς από τους ανήκοντες στους τρισχιλίους. Αντίθετα, οι τριάκοντα, έχουν το δικαίωμα όσους είναι έξω από τον κατάλογο αυτό να τους καταδικάζουν σε θάνατο. Εγώ λοιπόν διαγράφω από τον κατάλογο τον παριστάμενο Θηραμένη, αφού όλοι μας είμαστε σύμφωνοι σ' αυτό. Και τον κααδικάζουμε σε θάνατο.

Όταν άκουσε το λόγο αυτό ο Θηραμένης, πηδά στην εστία, (στο χώρο δηλ. που ορκίζονταν οι βουλευτές) και δηλώνει:

Θηραμένης: Κύριοι συνάδελφοι, επικαλούμαι κατ' εξοχήν την νομιμότητα, που σημαίνει ότι δεν μπορεί να είναι στο χέρι του Κριτία να διαγράφει είτε εμένα είτε όποιον από σας θέλει. Έχω το δικαίωμα να κριθώ και εγώ και εσείς σύμφωνα με το νόμο που συνέταξαν αυτοί οι ίδιοι για τους εγγεγραμμένους στον κατάλογο. Γνωρίζω όμως, μα τους θεούς, ότι ο βωμός (στον οποίο βρίσκομαι τώρα) δεν θα με σώσει. Θέλω όμως να σας αποδείξω επιπλέον ότι οι άνθρωποι αυτοί δεν είναι μόνο αδικώτατοι έναντι των ανθρώπων, αλλά και ασεβέστατοι έναντι των θεών. Και κάνει σε όλους εντύπωση, αξιότιμοι κύριοι συνάδελφοι, γιατί δεν αποφασίζετε να βοηθήσετε τους εαυτούς σας, έχοντας συνείδηση ότι, αν οι κύριοι αυτοί έχουν τη δυνατότητα να διαγράφουν μια φορά το όνομά μου από τον κατάλογο, δέκα φορές ευκολότερα μπορεί να διαγράφουν το δικό σας.

Ύστερα από αυτό ο κήρυκας των Τριάκοντα καλεί τους Ένδεκα (δηλαδή τους επιφορισμένους με την επιτήρηση των καταδίκων και την εκτέλεση της ποινής) να συλλάβουν τον Θηραμένη. Όταν εκείνοι μπαί-

νουν στη βουλή με τους υπηρέτες τους, έχοντας επικεφαλής τον Σάτυρο, ένα θρασύτατο και αναιδέστατο υποκείμενο, παίρνει πάλι το λόγο ο Κριτίας.

Κριτίας: Σας παραδίνουμε αυτόν εδώ τον Θηραμένη καταδικασμένο σύμφωνα με το νόμο. Να τον συλλάβετε, να τον μεταφέρετε όπου πρέπει και να κάνετε εν συνεχεία ό,τι πρέπει.

Δεν προλαβαίνει να τελειώσει την τελευταία λέξη του και ο Σάτυρος και οι υπηρέτες του τον αποσπούν βίαια από το βωμό. Όπως ήταν φυσικό ο Θηραμένης επικαλείται, κραυγάζοντας σπαρακτικά θεούς και ανθρώπους, να βλέπουν τα αίσχη που συντελούνται.

Με σιωπή υποδέχονται οι βουλευτές το ανόσιο συμβάν. Φοβισμένοι βλέπουν μπροστά από το κιγκλίδωμα να στέκουν άνθρωποι του είδους του Σάτυρου και το μέρος μπροστά στο βουλευτήριο γεμάτο φρουρούς που παρακολουθούσαν εξοπλισμένοι με απειλητικά εγχειρίδια.

Οι άνθρωποι του Σάτυρου απαγούν τον Θηραμένη μέσα από την αγορά, ενώ οϊμώζει γοερά, διεκτραγωδώντας τη μοίρα του.

Λέγεται ότι την ώρα εκείνη διαμείφθηκε ο εξής διάλογος ανάμεσα στο Σάτυρο και τον Θηραμένη:

Σάτυρος: Αν δεν σιωπήσεις, θα κλάψεις πικρά.

Θηραμένης: Δηλαδή αν σιωπήσω, δεν θα κλάψω;

Όταν αναγκάστηκε να πει το κώνειο, για την εκτέλεση της θανατικής ποινής, λέγεται ότι τα υπολείμματα του ποτηριού τα έριχνε σταγόνα σταγόνα, (όπως ρίχνουν οι Σικελοί το κρασί, που περισσεύει από το ποτήρι τους, σε χάλκινο αγγείο για να μαντεύουν τις διαθέσεις των προσώπων, που αγαπούν) και ψιθύρισε: Στην υγεία του καλού Κριτία χύνω τις σταγόνες αυτές.

Και βέβαια οι φράσεις αυτές δεν έχουν μεγάλη σημασία. Σημασία όμως έχει ότι ενώ τον απειλούσε ο θάνατος δεν έλειψε από την ψυχή του ούτε η σοβαρότητα ούτε το χιούμορ, πράγμα για το οποίο τον θεωρούν αξιόθαύμαστο.

§ 50-51. ώρες 2

Η § 50 είναι μία περίοδος και γι' αυτό περίπλοκη, επειδή και η κατάσταση που δημιουργήθηκε από το λόγο του Θηραμένη είναι περίπλοκη. Πρέπει να γίνει προσεκτική σύνταξη: και πρώτα να εντοπιστούν οι κύριες προτάσεις που εκφράζουν τις κύριες ενέργειες του Κριτία: «...ὁ Κριτίας ἐξήλθε... καὶ ἐπιστῆναι ἐκέλευσε τοὺς τὰ ἐγχειρίδια ἔχοντας...». Όλα τα άλλα προσδιορίζουν ποικιλοτρόπως τις ενέργειες αυτές του Κριτία. Ο Ξενοφώντας απέδωσε θαυμάσια τη σκηνή εδώ και παρακάτω.

Η § 51 περιέχει το σύντομο λόγο του Κριτία, που είναι χαρακτηριστικός του παραλογισμού του που θεμελιώνει την παρωδία δίκης. Αρχίζει με μία γνώμη γενικής αποδοχής και αμέσως παραγωγικά εντάσσει τον εαυτό του σ' αυτή την γενικής αποδοχής κατάσταση.

Ο τύπος του παραγωγικού συλλογισμού είναι αυτός.

ὁ ἄξιος προστάτης ποιεῖ τοῦτο

(ἐγὼ εἰμι ἄξιος προστάτης)

ἐγὼ οὖν τοῦτο ποιήσω

Ἦδη η δεύτερη πρόταση (η ελάστων προκειμένη) είναι μια αυθαίρετη κρίση που βρίσκεται στη βάση κάθε είδους φασισμού: που όμως ο παραλογισμός της επιτείνεται με την φράση «καὶ γὰρ οἶδε... ἡμῖν ἐπιτρέψειν, εἰ ἀνήσομεν...».

Η ενίσχυση του ἐγὼ με «τοὺς τὰ ἐγχειρίδια ἔχοντας» και η μεταμόρφωση του ἐγὼ σε ἡμεῖς (ἡμῖν, ἀνήσομεν [ἡμεῖς]) είναι που διαμορφώνει το δικτατορικό σε φασιστικό καθεστώς.

Παρόμοιος είναι και ο επόμενος συλλογισμός του Κριτία:

οἱ τριάκοντα κύριοί εἰσιν θανατοῦν τοὺς ἕξω τοῦ καταλόγου (ἐγὼ εἰμι τῶν τριάκοντα)

ἐγὼ οὖν Θηραμένην ἐξαλείφω ἐκ τοῦ καταλόγου, συνδοκοῦν ἅπανσιν ἡμῖν και (ἄρα) τοῦτον ἡμεῖς θανατοῦμεν

Εδώ ο παραλογισμός του συμπεράσματος είναι ακόμη μεγαλύτερος και ἔχομε πάλι μεταμόρφωση του ἐγὼ σε ἡμεῖς.

§ 52-53. ώρα 1

Η αντίδραση / διαμαρτυρία / ικεσία του Θηραμένη στηρίζεται στην απαιτήση για νομιμότητα για ευσέβεια και για λογική εκ μέρους των συντρόφων του. Ο συλλογισμός του Θηραμένη είναι διαφορετικός από τον Κριτία: λειτουργεί αντίστροφα: είναι επαγωγικός.

Εγώ καταδικάστηκα από τον Κριτία παράνομα

εγώ είμαι ένας από εσάς

άρα καθένας από εσάς μπορεί να καταδικασθεί παράνομα.

§ 54-56. ώρες 2

Η αξία των «Ελληνικών» του Ξενοφώντα έγκειται, εκτός από τη σημασία για την Ιστορία, στο ότι αποτύπωσε μερικές στιγμές όπως αυτή των τελευταίων στιγμών του Θηραμένη. Είναι και αυτό ένα δείγμα της πιθανής συμπάθειας του Ξενοφώντα για το πρόσωπο του Θηραμένη: άλλωστε η ευσέβεια του Θηραμένη, η εμμονή του στη νομιμότητα και η μετριοπάθεια των πολιτικών του απόψεων είναι χαρακτηριστικά και της προσωπικότητας του Ξενοφώντα.

Το «παιγνιώδες» των αρχαίων Ελλήνων πρέπει να γίνει αντικείμενο συζήτησης στην τάξη.

Ως παραδείγματα του παιγνιώδους μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην τάξη α) Η σκηνή από τους «Βατράχους» του Αριστοφάνη (τ. 283-297) β) Το απόσπασμα από το «Θεαίτητο» του Πλάτωνα 148e - 149a.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

§ 1-17. (μετάφραση). ώρες 2

Στόχος: Να φανεί ότι το καθεστώς το τυραννικό είναι υποχρεωμένο να σκληρύνει τη στάση του για να διατηρηθεί. Επίσης ότι όσο σκληρύνεται το καθεστώς τόσο η αντίδραση προς αυτό μεγαλώνει· επομένως η σύγκρουση είναι μοιραία.

Να εντοπιστούν τα σημεία του κειμένου (και από προηγούμενες παραγράφους) όπου αναφέρονται γεγονότα που θα επηρέασαν την κοινή γνώμη υπέρ της αντίδρασης εναντίον των τριάκοντα τυράννων. Κορυφαίο βέβαια γεγονός ήταν η εκτέλεση του Θηραμένη.

Να προσεχτεί το πνεύμα του λόγου του Θρασυβούλου.

Βιβλιογραφία:

Ιστ. Ελλ. Έθν. Γ1 σελ. 325-326

– για τη στάση της Θήβας το κεφ. ΑΝΤΙΛΑΚΩΝΙΚΟ ΠΕΥΜΑ Ι.Ε.Ε. Γ1 σελ. 324-5 C. MOSSÉ ΑΘΗΝΑ σελ. 125-126.

§ 18-23. Η νίκη της κοινωνίας των πολιτών. ώρες 4

Στόχος: Να διαπιστώσουν οι μαθητές τι σημαίνει «κοινωνία των πολιτών» που ζουν μέσα σε ένα δημοκρατικό καθεστώς σε αντίθεση με την κοινωνία, όπως διαμορφώνεται κάτω από ένα τυραννικό καθεστώς, και τι σημαίνει να αγωνίζεται κανείς για μια τέτοια «κοινωνία των πολιτών».

Βιβλιογραφία:

Ιστ. Ελλ. Έθν. τ. Γ1 σελ. 326

Ο Έλληνας άνθρωπος (συλλογή μελετών) έκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

(Ιδιαίτερα τις μελέτες: Ο πολίτης, Homo domesticus, Ο άγροικος, Ο έλληνας άνθρωπος και οι μορφές κοινωνικότητας).

C. COULET Μέσα επικοινωνίας στην Αρχαία Ελλάδα.

έκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ σελ. 55-88 (χώροι επικοινωνίας στην πόλη).

– Για το επίγραμμα του Μεγιστία: Α. Σκιαδά: ΕΠΙ ΤΥΜΒΩΙ σελ. 62-64.

– Για το προοίμιο της Οδύσσειας: Δ. Μαρωνίτη: ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΝΟΣΤΟΣ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ σελ. 72-109.

– Για τη σημασία των θρησκευτικών τελετών στη δημιουργία κοινωνίας: W. Burkert, Αρχαία Ελληνική θρησκεία, εκδ. Παπαδήμα, σελ. 519-530.

§ 18-19. ώρα 1

Το ενδιαφέρον στις παραγράφους αυτές πρέπει να περιστραφεί στο πρόσωπο του μάντη.

Τα λόγια του, εκτός από αινιγματικά που είναι, έχουν και αισθητική σημασία: είναι σαν ο φακός, από ένα πλήθος που δείχνει αρχικά, σιγά σιγά να πλησιάζει και να καταλήγει («ζουμάρει») σε ένα πρόσωπο, τον πρωταγωνιστή. Αλλά και η παράθεση των αντιθετικών συνδέσμων μέν - δέ - μέντοι (με επιτακτική σημασία) δίνει στη φράση «ἐμοί μέντοι θάνατος» μια βαθιά συναισθηματική χρειά.

Αν υπάρξει χρόνος μπορεί να χρησιμοποιηθεί και το επίγραμμα για το Μεγιστία: γι' αυτό παρατίθεται και ανάλυσή του από τον Α. Σκιαδά:

Τὸ γνωστότερον ἐπίγραμμα ἐξ ἰδιωτικοῦ τάφου εἶναι τὸ φερόμενον ὡς ἐπιγεγραμμένον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ μάντεως Μεγιστίου, ὁ ὁποῖος ἔπεσεν εἰς τὰς Θερμοπύλας μαχόμενος μετὰ τοῦ Λεωνίδου κατὰ τῶν Περσῶν:

Ἄπλοῦν εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ πανηγυρικὸν εἰς τὸν τόνον, μεγαλοπρεπὲς εἰς τὴν ἔκφρασιν καὶ σεμνόν, τὸ ἐπίγραμμα δίδει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς –κατὰ τὸν καθιερωμένον τύπον– πληροφορίαν περὶ τοῦ μνήματος τοῦ ἥρωος καὶ τοῦ θανάτου του. Ὁ ἀναγινώσκων τὴν ἐπιγραφὴν κατατοπίζεται ἀπολύτως περὶ πάντων: τοῦ μνήματος, τοῦ ἥρωος, τοῦ χρόνου («ποτε-τότε»), τῶν ἐχθρῶν (Μῆδοι), τοῦ τόπου («Σπερχειὸν ποταμὸν...»), τοῦ γεγονότος τοῦ θανάτου («κτεῖναν»), τῆς ποιότητος τοῦ Μεγιστίου («κλεινοῖο»,

«οὐκ ἔτλη – προλιπεῖν»). Σπαρτιατικὴ ἀγωγή καὶ εἰς τὸν λόγον. Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ μάντεως ὡς «κλεινοῖο», εἶναι ἐπικὴ παράδοσις. Ἡ λέξις «μάντιος», ἢ δηλοῦσα τὴν ιδιότητα τοῦ θανόντος καὶ εἰσάγουσα τὸ δεύτερον δίστιχον, προσδίδει εἰς τὸ ἐπίγραμμα τὸ βασικόν του περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον διασαφεῖται πληρέστερον διὰ τῆς ἀκολουθούσης ἀναφορικῆς προτάσεως: ὡς μάντις ἐγνώριζεν, ὅτι οἱ Μῆδοι θὰ περάσουν καὶ ὁ ἴδιος θὰ ἐφρονέυετο· καὶ ὅμως ἔμεινεν! Ἡ ὑπογράμμισις τῆς συνειδητῆς, ἐν ἐπιγνώσει, ἀναμονῆς τοῦ βεβαίου θανάτου εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἔπαινος τῆς ἀρετῆς τοῦ θανόντος. Ἡ διατύπωσις «οὐκ ἔτλη» τοῦ τελευταίου στίχου ἀναφέρεται περισσότερον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀντίστασιν τοῦ Μεγιστίου, παρὰ εἰς τὸν φόβον πρὸ τῆς ἐντολῆς τῆς πατρίδος: νὰ μείνη καὶ νὰ ἀποθάνῃ μαχόμενος. Ὁ νοῦς δηλ. τοῦ στίχου εἶναι: ὁ Μεγ. δὲν ἠμπόρεσε, («δὲν ἄντεξε ἡ καρδιά του») νὰ ἐγκαταλείψῃ τοὺς συμπολεμιστάς του. Ἐξ ἄλλου ἢ ἐρμηνεία, ὅτι ὁ Μεγιστίας παρέμεινε, διότι δὲν ἐτόλμησε νὰ φύγῃ, φοβούμενος τὰς συνεπείας τῆς ἀπειθαρχίας, εἶναι ἀνάρμοστος πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ἐπιγράμματος.

§ 20-22. ὥρες 2

Καὶ σ' αὐτές τις παραγράφους πρέπει νὰ προσέξουμε τὸ πρόσωπο που μιλάει· ὅπως ὁ μάντης τῆς § 18 ἔτσι καὶ ὁ Κλεόκριτος ἔχει σχέση με τὴ θρησκεία· ἀλλὰ καὶ σε ὅλο το λόγο του βλέπουμε ἐντονὴ τὴν παρουσία τῆς θρησκείας. Ἀλλὰ ἐκτός ἀπὸ αὐτὸ οἱ μαθητὲς πρέπει νὰ προσέξουν τὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου τοῦ Κλεόκριτου, γιατί ἀπεικονίζει τὴν οὐσίαν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς κοινωνίας.

Ἡ ἐνότητα τῶν μελῶν τῆς ἀρχαίας κοινωνίας ἐκφράζεται συγκινητικὰ στὴν § 22 με τὸν πληθυντικὸ τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας πρώτου προσώπου.

Τὸ προοίμιον τῆς Οδύσσειας, ὅπου προβάλλεται τὸ φιλέταιρον τοῦ Οδυσσεά, ἀναλύει φιλολογικὰ ἐξοχα ὁ Δ. Μαρωνίτης στὸ βιβλίον του. Οἱ μαθητὲς γνωρίζουν τὸ προοίμιον ἀπὸ τὸ Γυμνάσιον καὶ ἔτσι μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῆ ὡς σχόλιον τῶν λόγων τοῦ Κλεόκριτου.

§ 23. ώρα 1

Οι μαθητές πρέπει να προσέξουν τα διαλυτικά φαινόμενα στο ηττημένο στρατόπεδο. Πρώτη αιτία είναι αυτή ή ήττα· δεύτερη, η διαφοροποίηση των οπαδών του καθεστώτος· τρίτη, η συνειδητοποίηση που προκάλεσαν τα λόγια του Κλεόκριτου.

Οι ασκήσεις	2-4	είναι για τις	§ 18-19
»	5-10	»	§ 20-22
»	11	»	§ 23

§ 37-43 Η αποκατάσταση της δημοκρατίας. ώρες 4

Στόχος: α) Να εκτιμηθεί / αξιολογηθεί η συμβολή του εξωτερικού παράγοντα στην αποκατάσταση της δημοκρατίας. Προς το σκοπό αυτό πρέπει να ληφθούν υπόψη 1) ότι το καθεστώς των τριάκοντα το είχε επιβάλει ο Λύσανδρος 2) ότι οι ηγέτες του δημοκρατικού κινήματος ήταν αντίπαλοι της Σπάρτης 3) η στάση των συμμάχων της Σπάρτης (Θηβαίων κ.ά.) απέναντι στους δημοκρατικούς Αθηναίους 4) η ποιότητα του καθεστώτος των τριάκοντα.

β) Να αντιληφθούν οι μαθητές 1) ότι ουσιαστικά εκείνο που επέβαλε την αποκατάσταση της δημοκρατίας ήταν ο αγώνας των δημοκρατικών, ο οποίος επέβαλε και την αλλαγή πολιτικής του εξωτερικού παράγοντα 2) ότι στη στερέρωση της δημοκρατίας συνέβαλε η μετριοπάθεια.

Βιβλιογραφία:

Ιστ. Ελλ. Έθν. τ. Γ1 σελ. 326-332

G. MOSSÉ ΑΘΗΝΑ σελ. 126-129

J. de ROMILLY ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

έκδ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ σελ. 230-233

– Ο ΝΟΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

έκδ. ΤΟ ΑΣΤΥ΄ σελ. 139-141

– Για τη σημασία των αντιθετικών συνδέσμων μέν... δέ στο βιβλίο των ΠΑΠΑΚΩΣΤΟΥΛΑ - ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΣΤΕΦΟΥ΄: Η διδασκαλία στα κείμενα και στη Γλώσσα, Β΄ Αρχ. Ελλην. Γραμματεία, έκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ σελ. 208-209.

Οι σύνδεσμοι μέν-δέ1

Μέν-δέ: είναι η αφετηρία της επιστημονικής και φιλοσοφικής σκέψης του ανθρώπου, διαλεκτική του *υπέρ* και του *κατά*. Είναι ο τρόπος που έχει το πνεύμα να βρίσκεται σε αντίθεση με τον εαυτό του για να πηγαίνει μπροστά.

Είναι η μέθοδος του δικηγόρου, αλλά, επίσης, εκείνη του φιλοσόφου, του επιστήμονα που συνέχεια αμφισβητεί ένα μέν για ένα δέ που, με τη σειρά του, θα το θέσει πάλι «υπό αμφισβήτησιν».

Μέν-δέ: είναι η θέση και η αντίθεση, η βάση της διδασκαλίας των σοφιστών που ήταν τόσο γόνιμη, γιατί αυτή η διδασκαλία είναι ακριβώς το θεμέλιο της σκέψης του Θουκυδίδη πάνω στην ιστορία.

Μέν-δέ: είναι οι αντιλογίες του Θουκυδίδη.

Μέν-δέ: είναι ο διάλογος μεταξύ των ανθρώπων, είναι επίσης η εικόνα της σχετικότητας των ανθρώπινων κρίσεων. Δε θα ήθελα να επεκταθώ πολύ σ' αυτό το θέμα. Ο δάσκαλός μας Le Senne έλεγε με την ανάλογη κίνηση των μεγάλων χεριών του: «Από μια άποψη, αλλά και από μια άλλη άποψη».

Μέν-δέ: είναι η εικόνα των αντίροπων δυνάμεων, μέσα μας και έξω από μας, των αντιθέσεων που μας χωρίζουν και αυτών που πρέπει να ξεπεράσουμε.

Μέν-δέ: μπορεί επίσης να είναι λιγότερο ο αγώνας, η πάλη, παρά οι αποχρώσεις, η λεπτότητα της κρίσης, η αίσθηση του πολύπλοκου της ψυχής.

Μέν-δέ: είναι το άδηλο του πεπρωμένου, υπεροχή και αδυναμία του ανθρώπου και τα δύο άκρα της αλυσίδας, αυτό που οι Έλληνες –και ιδιαίτερα ο Σοφοκλής στις τραγωδίες του– τόσο καλά έχουν παρουσιάσει. Δεν έχετε καθόλου εντυπωσιασθεί από αυτή τη φανερή αντίφαση του Σοφοκλή; Επαναλαμβάνει παντού ότι κανείς δεν μπορεί να είναι ευτυχής, δεν μπορεί να λείει πως είναι ευτυχής όσο ζει.

Αυτό δεν είναι πρόδηλο ιδιαίτερα σε μια περίοδο, όπως αυτή εδώ, όπου τα γεγονότα τα πιο τραγικά μας ανακοινώνονται καθημερινά; Παρ' όλα

αυτά ο Σοφοκλής λέγει ότι δεν υπάρχει τίποτε θαυμαστότερο από τον άνθρωπο – «ουδέν ανθρώπου δεινότερον πέλει».

Μέν-δέ: είναι, όπως θα έλεγαν οι φιλόσοφοί μας, η αντίθεση: μεταξύ του λογικού και του αλόγου. Διαβάσατε τη μετάφραση του θεμελιακού βιβλίου του Dodds³ «Οι Έλληνες και το άλογο»; (The Greeks and the Irrational). Τι ωραία εικόνα του κόσμου και του ανθρώπου!

Κοιτάζτε τι λέγει πάνω σ' αυτό η κ. J. de Romilly στο εναρκτήριο της μάθημα στο Collège de France. «Δεν είμαστε μήπως εμείς οι ίδιοι, καθέννας από μας, τραβηγμένοι προς την μια και την άλλη κατεύθυνση, ταλαντευμένοι ανάμεσα στο λογικό και στο άλογο; Δεν θα ήταν, λοιπόν, συνετό στις ανθρώπινες αποφάσεις να τείνουμε προς το μεν χωρίς όμως να ξεχνάμε το δε, αν δε θέλουμε να πέσουμε έξω στους λογαριασμούς μας;

Μέν-δέ: είναι, στον τομέα της πολιτικής, η διπολικότητα ή η εναλλαγή. Στις μέρες αυτές των εκλογών το θέαμα είναι περίεργο, συγκινητικό (;) και παρήγορο (;) να ακούμε τον κύριο Μέν να μιλάει τη γλώσσα του κυρίου Δέ και ο κύριος Δε να μας καθησυχάζει σαν να ασπάζεται τις απόψεις του αντιπάλου του.

Μέν-δέ: ήταν άλλοτε «μάλιστα... αλλά».

Αυτό μπορεί να γίνει «μάλιστα... και» ή καλύτερα «άλλοτε... αλλά τώρα». Ας περιμένουμε.

Μέν-δέ είναι τέλος το σύμβολο της αμφισβήτησης όλων των ανθρώπινων πραγμάτων και ενεργειών. Εδώ εισχωρεί ο κίνδυνος που διατρέχουμε τώρα για την υπεράσπιση και τη λαμπρότητα των σπουδών μας. Καλός ο κίνδυνος, ας εξαντλήσουμε τις δυνατότητές μας και το αποτέλεσμα να μας είναι ευνοϊκό.

Έτσι θα έλεγε ο Όμηρος, λίγο διορθωμένος... σ' έναν στίχο που μας θυμίζει το δικό μας τέλος: *Εἰ γάρ ἐπ' εὐχῆσιν τέλος ἡμετέρησι γένοιτο!*

Μετάφραση Αν. Α. Στέφου, φιλόλογου

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Απόσπασμα ομιλίας του Γενικού Επιθεωρητή της Γαλλίας G OUBE στο διεθνές εκπαιδευτικό σεμινάριο καθηγητών για τη διδασκαλία των κλασσικών γλωσσών στην Εκπαίδευση, που έγινε στις 13-16 Μαΐου 1974 στις Sèvres. (Dentre International d' études pédagogiques - C.I.E.P.).

– Επίσης για τους ίδιους συνδέσμους στο βιβλίο του I. KAZAZH: «Αρχαίος ελληνικός πεζός λόγος» έκδ. ΖΗΤΗ (Θεσσαλονίκη) σελ. 94-96.

§ 37-38. ώρα 1

Η § 37 να συνταχθεί λεπτομερώς για να φανεί η ποιότητα του ολιγαρχικού καθεστώτος· ότι στηρίζεται αποκλειστικά στον εξωτερικό παράγοντα· έχει δηλαδή καθαρά προδοτικό χαρακτήρα. Να προσεχθεί ιδιαίτερα η απαρεμφατική σύνταξη.

Στην § 38 να τονιστεί ο διαλλακτικός χαρακτήρας των αποφάσεων της Σπάρτης· αυτό φαίνεται και από τη διεύρυνση του συμβουλίου που άκουσε τις δύο πλευρές και από τη σύνθεση της αποστολής των διαλλακτών / ειρηνοποιών: δέκα πέντε άνδρες και με συμμετοχή του Πausανία που ήταν μετριοπαθής σε αντίθεση προς τον Λύσανδρο. Οι όροι, όπως φαίνεται από το κείμενο του Ξενοφώντα, ήταν: λήξη των εχθροπραξιών, αποκατάσταση της νομιμότητας και αποκλεισμός των πρωταιτίων από την Αθήνα και περιορισμός τους στην Ελευσίνα.

§ 39-42. ώρες 2

Ο λόγος του Θρασύβουλου ευαγγελίζεται το θάνατο της παραδοσιακής ολιγαρχίας / αριστοκρατίας· απόδειξη ότι ποτέ πια δεν επεχείρησαν πραξικόπημα. Βέβαια σε πολύ παλιότερη εποχή τα μέλη της ολιγαρχίας / αριστοκρατίας καυχούνταν με πειστικότητα για αρετή / ανδρεία, δικαιοσύνη και πνευματική ανωτερότητα απέναντι στον απλό λαό. Οι κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες το επέβαλλαν αυτό. Με την προοδευτική δημιουργία όμως δημοκρατικών θεσμών (κάτω από την καθοδήγηση του Σόλωνα, του Κλεισθένη, του Εφιάλτη, του Περικλή) όλες αυτές οι αρετές πέρασαν σε πλατιές μάζες· ένα φαινόμενο που επαναλήφθηκε από τότε αρκετές φορές. Αυτό άλλωστε είναι από τα πλεονεκτήματα της δημοκρατίας.

Επίσης πρέπει να υπογραμμιστεί η συμβουλή του Θρασύβουλου «ἀξιῶ ὑμᾶς ἐπιδείξαι, ὅτι καὶ εὖορκοι καὶ ὄσιοι ἔστε» και να γίνει σύγκριση με τη συμπεριφορά των τριάκοντα, όπως την καταγγέλλει ο Θηραμένης στο κεφ. III § 52-53.

§ 43. ώρα 1

Ιδιαίτερη προσοχή να δοθεί στην τελευταία περίοδο. Από αυτή την ώρα μπορεί να αρχίσει η μελέτη των κειμένων που φανερώνουν το ήθος της δημοκρατίας.

– ΤΟ ΗΘΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΤΕΣΤΗΜΕΝΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

– ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ὥρες 2

Η ανάλυση των κειμένων πιθανότατα θα έχει αρχίσει από τη συζήτηση για την προηγούμενη παράγραφο (IV, 43).

Θα τονιστούν ιδιαίτερα το πνεύμα της επιείκειας και της ομόνοιας που επέδειξε το αποκατεστημένο δημοκρατικό καθεστώς.

Το πλατωνικό κείμενο θα διαβαστεί βέβαια από τη μετάφραση και είναι πολύ διδακτικό για τους μαθητές.

Τα κείμενα του Ισοκράτη, Δημοσθένη και Αριστοτέλη μπορούν να διαβαστούν από το αρχαίο κείμενο με σύντομο σχολιασμό.

Κατά το σχολιασμό θα πρέπει οι μαθητές να έχουν υπόψη τους και τα εξής. Το πνεύμα της επιείκειας και της ομόνοιας πιθανότατα οφείλεται και στην παρουσία της Σπάρτης και στη συμβολή της για την αποκατάσταση της δημοκρατίας.

Η σύμπτωση των απόψεων των τεσσάρων αρχαίων συγγραφέων έχει ιδιαίτερη βαρύτητα για τους εξής λόγους:

Οι δύο (Πλάτων, Ισοκράτης) είναι σύγχρονοι με τα γεγονότα, ενώ οι άλλοι δύο γεννήθηκαν περίπου 20 χρόνια μετά από αυτά. Οι δύο (Ισοκράτης, Δημοσθένης) είναι ρήτορες και ασχολήθηκαν με την πολιτική, ο ένας θεωρητικά και ο άλλος πρακτικά. Ο καθένας από αυτούς αντίκριζε με διαφορετική διάθεση το δημοκρατικό καθεστώς, από την άκρα αποδοχή (Δημοσθένης) μέχρι την αρνητική στάση (Πλάτωνας). Ο Ισοκράτης ήταν μετριοπαθής δημοκρατικός ενώ ο Αριστοτέλης κράτησε κριτική στάση απέναντι στη δημοκρατία στα συγγράμματά του· άλλωστε αυτός ήταν Μακεδόνας ενώ οι άλλοι Αθηναίοι.

Δεν θα μπορούσε να γίνει πιο πετυχημένη δειγματοληψία από αυτήν προκειμένου να ελεγχθεί αν πράγματι υπήρξε επιείκεια και ομόνοια.

Η επόμενη ώρα θα διατεθεί για συνολική θεώρηση του κειμένου και των γεγονότων.

Ξενοφώντος «Αγησίλαος»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

§ 1-5. ώρες 3

Στόχος: Να φανεί ο τρόπος με τον οποίο εξάιρεται η προσωπικότητα του Αγησιλάου. Πρέπει επίσης να τονιστεί στους μαθητές ότι ο «Αγησίλαος» είναι από τα πρώτα εγκώμια που γράφτηκαν με βιογραφική πρόθεση επιπλέον. Λίγα χρόνια πριν είχε γράψει ο Ισοκράτης το εγκώμιο του Ευαγόρα, βασιλιά της Κύπρου. Και είναι σημαντική αυτή η τάση, να προβάλλονται άτομα / πρόσωπα ως κινητήριες δυνάμεις της Ιστορίας· είναι προμηνύματα της ελληνοιστικής περιόδου.

Πρέπει επίσης να δοθούν και μερικά στοιχεία για το πολίτευμα της Σπάρτης.

Βιβλιογραφία:

– Για το καθεστώς της Σπάρτης:

– Ιστ. Ελλ. Εθν. τ. Β σελ. 31-32, 49-55, 221-222, 252-253, 262-265.

– ULR. WILCKEN Αρχαία Ελληνική Ιστορία, έκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ σελ. 132-144.

– Για τη σημασία που είχε η προβολή του ατόμου από τον 4ο αιώνα π.Χ. και ύστερα:

G. GLOTZ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ «ΠΟΛΙΣ» Μ.Ι.Ε.Τ. σελ. 303-316.

– Για το εγκώμιο (γενικά) εξ αφορμής του Γοργία: Β. GASSIN Συναίνεση και δημιουργία των αξιών (τι είναι εγκώμιο) στον τόμο ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ, ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ ΕΜΕΙΣ εκδ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ σελ. 328-354.

– Για τα γεγονότα που σχετίζονται με την εκλογή του Αγησιλάου ως βασιλιά της Σπάρτης είναι πολύ χαρακτηριστικό το απόσπασμα από τα

«Ελληνικά» του Ξενοφώντα (3.3.1-4):

Μετά δὲ τοῦτο ὁ Ἅγις ἀφικόμενος εἰς Δελφοὺς καὶ τὴν δεκάτην ἀποθύσας, πάλιν ἀπιὼν ἔκαμεν ἐν Ἡραίᾳ, γέρων ἦδη ὢν, καὶ ἀπηρέχθη μὲν εἰς Λακεδαιμόνα ἔτι ζῶν, ἐκεῖ δὲ ταχὺ ἐτελεύτησε· καὶ ἔτυχε σεμνοτέρας ἢ κατὰ ἄνθρωπον ταφῆς. ἐπεὶ δὲ ὠσιώθησαν αἱ ἡμέραι, καὶ ἔδει βασιλέα καθίστασθαι, ἀντέλεγον περὶ βασιλείας Λεωτυχίδης, υἱὸς φάσκων Ἄγιδος εἶναι, Ἀγησίλαος δὲ ἀδελφός. εἰπόντος δὲ τοῦ Λεωτυχίδου·

— Ἄλλ' ὁ νόμος, ὦ Ἀγησίλαε, οὐκ ἀδελφὸν ἄλλ' υἱὸν βασιλέως βασιλεύειν κελεύει· εἰ δὲ υἱὸς ὢν μὴ τυγχάνοι, ὁ ἀδελφός κα ὡς βασιλεύοι.

— Ἐμὲ ἂν δέοι βασιλεύειν.

— Πῶς, ἐμοῦ γε ὄντος;

— Ὅτι ὄν τὸ καλεῖς πατέρα, οὐκ ἔφη σε εἶναι ἑαυτοῦ.

— Ἄλλ' ἢ πολὺ κάλλιον ἐκείνου εἰδυῖα μήτηρ καὶ νῦν ἔτι φησίν.

— Ἀλλὰ ὁ Ποτειδᾶν ὡς μάλα σευ ψευδομένῳ κατεμήνυσεν ἐκ τοῦ θαλάμου ἐξελάσας σεισμῶ εἰς τὸ φανερόν τὸν σὸν πατέρα. συνεμαρτύρησε δὲ ταῦτ' αὐτῷ καὶ ὁ ἀληθέστατος λεγόμενος χρόνος εἶναι· ἄφ' οὗ γάρ τοι ἔφυσέ <σε> καὶ ἐφάνη ἐν τῷ θαλάμῳ, δεκάτῳ μηνὶ ἐγένου.

οἱ μὲν τοιαῦτ' ἔλεγον. Διοπίθης δὲ, μάλα χρησμολόγος ἀνὴρ, Λεωτυχίδῃ συναγορεύων εἶπεν ὡς καὶ Ἀπόλλωνος χρησμὸς εἶη φυλάξασθαι τὴν χωλὴν βασιλείαν. Λύσανδρος δὲ πρὸς αὐτὸν ὑπὲρ Ἀγησιλάου ἀντεῖπεν ὡς οὐκ οἶοιτο τὸν θεὸν τοῦτο κελεύειν φυλάξασθαι, μὴ προσπαίσας τις χωλεύσαι, ἀλλὰ μᾶλλον μὴ οὐκ ὢν τοῦ γένους βασιλεύσειε. παντάπασι γὰρ ἂν χωλὴν εἶναι τὴν βασιλείαν ὁπότε μὴ οἱ ἄφ' Ἡρακλέους τῆς πόλεως ἠγοῖντο.

τοιαῦτα δὲ ἀκούσασα ἡ πόλις ἀμφοτέρων Ἀγησίλαον εἶλοντο βασιλέα.

§ 1-3. ὥρα 1

Κατὰ τὴν επεξεργασία στὴν τάξη πρέπει νὰ δοθεῖ ιδιαίτερη προσοχὴ στα συνδετικὰ στοιχεῖα ποὺ συνδέουν ποικιλοτρόπως τὰ νοήματα (Συντακτικὸ § 144-152). Ἐτσι θὰ περάσουμε εὐκόλα καὶ αιτιολογημένα

από το ένα νόημα στο άλλο. Από την § 1 που μιλάει για την αρετή του Αγησίλαου-ατόμου θα περάσουμε στην § 2, όπου γίνεται λόγος για κάτι ακόμα πιο σημαντικό, για τον Αγησίλαο-μέλος βασιλικού γένους, και από εκεί θα περάσουμε στην πόλη-πατρίδα.

Να προσεχθεί επίσης η κλιμάκωση των επιθέτων:

ἀγαθός (§ 1) – μείζον, κάλλιον (§ 2) – ἐντιμότερον, ἐνδοξοτάτη (§ 3) (σχόλια 1, 3).

§ 4. ώρα 1

Εδώ θα τονισθεί η συνοχή και η ισορροπία του σπαρτιατικού καθεστώτος. Είναι χαρακτηριστικός ο τύπος της σύνδεσης: τήν τε... καί τό· ἤτε γάρ... οὔτε· τοιγαροῦν ἄλλη μέν... οὔτε... οὔτε... οὔτε· αὕτη δέ μόνη...

§ 5. ώρα 1

Πρέπει να γίνει λεπτομερής σύνταξη της 2ης περιόδου για να φανεί η συνθετική ικανότητα του αρχαίου ελληνικού λόγου.

Στην τελευταία περίοδο να επιστηθεί η προσοχή των μαθητών στην απομάκρυνση του άρθρου από τη λέξη στην οποία ανήκει: τὸ... ἀξιωθῆναι, τῆς... ἀρετῆς, κάτι που συμβαίνει συχνά στον αρχαίο ελληνικό λόγο.

- Οι ασκήσεις 4-7 είναι για την § 1-3
- Οι ασκήσεις 8-9 είναι για την § 4
- Οι ασκήσεις 10-11 είναι για τις § 5

§ 6-16. ώρες 5

Στόχος: Να δουν οι μαθητές, με αφορμή την εκστρατεία του Αγησίλαου στην Ασία, πως διεξαγόταν στην αρχαιότητα ένας πόλεμος· πως προετοιμαζόταν, τι συζητήσεις και διπλωματικές επαφές γίνονταν κ.τ.λ. και να κάνουν, ίσως, συσχετίσεις με σημερινές αντίστοιχες καταστάσεις. Επίσης να επισημανθούν μερικά φαινόμενα και ιδιομορφίες του αρχαίου ελληνικού λόγου.

Βιβλιογραφία

– Για τα γεγονότα:

Ιστ. Ελλ. Εθν. τ. Γ1 σελ. 349-351

– Για τον πόλεμο (γενικά) στην αρχαία Ελλάδα:

R. FLACELIERE Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των Αρχαίων Ελλήνων, έκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ, σελ. 298-329.

– Για τους «νεοδαμώδεις»:

D. M. MacDOWELL Σπαρτιατικό δίκαιο
έκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ, σελ. 68-71.

– Για τη σημασία του όρκου:

W. BURKERT Αρχαία Ελληνική Θρησκεία
εκδ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ, σελ. 512-517

– Για την ευκτική του πλαγίου λόγου:

J. HUMBERT Συντακτικόν της αρχαίας Ελληνικής γλώσσης.
(σελ. 111, 115-117, 180-181 / § 190, 202-204, 314

(Το κείμενο της § 314 υπάρχει στις οδηγίες για τα «Ελληνικά» του Ξενοφώντα, κεφ. II, 16-23).

– Για την αναλογία Σπαρτιατών – Συμμάχων στο εκστρατευτικό σώμα είναι αρκετά ενδιαφέρον αυτό που αφηγείται ο Πολύαινος στα «Στρατηγήματα» Β, I (Αγησίλαος), 7:

Οί σύμμαχοι Λακεδαιμονίους ἤτιῶντο “αὐτοὶ μὲν στρατευόμεθα πολλοί, Λάκωνες δὲ ὀλίγοι». Ἄγησίλαος ἐν πεδίῳ προσέταξεν ἰδίᾳ μὲν καθίσαι τοὺς Λάκωνας, ἰδίᾳ δὲ τοὺς συμμάχους. οἱ μὲν δὴ κριθέντες ἐκάθηντο. κήρυξ δὲ ἠγόρευεν· “ἀναστάντων οἱ κεραμεῖς”· ἀνέστησαν ἀπὸ τῶν

συμμάχων οὐκ ὀλίγοι “δεύτεροι οἱ χαλκεῖς”· ἀνέστησαν πολλοί. “τρίτον οἱ τέκτονες”· ἀνέστησαν πλείονες· καὶ τοὺς ἄλλους θαναύσους καὶ τεχνίτας ἐφεξῆς κατέλεξεν, ὥστε ὀλίγου δεῖν πάντες ἀνέστησαν οἱ σύμμαχοι, Λακεδαιμονίων δὲ οὐδεῖς· ἀπείρητο γὰρ αὐτοῖς τέχνην θάναυσον ἐργάζεσθαι. οὕτως ἄρα ἐδιδάχθησαν οἱ σύμμαχοι πλείονας αὐτῶν εἶναι στρατιώτας τοὺς Λάκωνας.

§ 6-8. ὥρες 2

Στις παραγράφους αυτές δύο φαινόμενα της σύνταξης του αρχαίου ελληνικού λόγου πρέπει να προσέξουν οι μαθητές:

Πρώτα τα φαινόμενα της συνημμένης και απόλυτης μετοχής, (Συντακτικό § 103) επειδή οι μετοχές βρίσκονται κοντά η μια στην άλλη (ὦν - ὄντος - ἄθροίζων - βουλευομένων) και ο συσχετισμός τους με τους ρηματικούς τύπους που προσδιορίζουν είναι εύκολος.

Το δεύτερο φαινόμενο είναι της σύνταξης του απερεμφάτου (Συντακτικό § 90-97): κυρίως του υποκειμένου του απερεμφάτου (ταυτοπροσωπία - ετεροπροσωπία) και της χρήσης του ως συμπληρώματος / αντικειμένου κάποιου ρηματικού τύπου.

Μέσα όμως από τη σύνταξη μετοχών και απερεμφάτων πρέπει οι μαθητές να δουν πως οι τύποι αυτοί εκφράζουν συνοπτικά / συνθετικά τις συνθήκες κάτω από τις οποίες εκδηλώνεται μία ενέργεια (χρόνο, τρόπο κ.ά.) ή το περιεχόμενο μιας ενέργειας.

§ 9-12. ὥρα 1

Στην § 10 είναι ευκαιρία να δείξουμε στους μαθητές το ρόλο της ευκτικῆς του πλάγιου λόγου· θα χρησιμοποιηθεῖ συγκριτικά προς τον πλάγιο λόγο της παραγράφου ο αντίστοιχος ευθύς του κειμένου που υπάρχει στο «θέμα για συζήτηση». Τα δύο κείμενα διαφέρουν και στο ότι το κείμενο του «θέματος για συζήτηση» περιέχει τον αυθεντικό διάλογο Αγησιλάου - Τισσαφέρνους ο οποίος πιθανότατα διημείφθη δι' αντιπρο-

σώπων· αλλά κυρίως στο ότι περιέχει λεπτομέρειες χρήσιμες σε ένα ιστορικό έργο όχι όμως σε ένα εγκώμιο (οι αντιπρόσωποι του Αγησιλάου δεν αναφέρονται στο εγκώμιο).

Για την άσκηση 12 θα ζητηθεί από τους μαθητές να μεταφράσουν τον όρκο κατόπιν να μεταφέρουν το κείμενο της μετάφρασης στον ευθύ λόγο, και κατόπιν το νέο κείμενο να το μεταφέρουν στα αρχαία ελληνικά (ὄμνυμι ἦν σπείσῃ ἕως ἂν ἔλθωσι οὓς ἂν πέμψω πρὸς βασιλέα ἀγγέλους, διαπράξεσθαί σοι ἀφεθῆναι...).

Η άσκηση αυτή βέβαια είναι για μαθητές προσεκτικούς και με αρκετές γνώσεις της γλώσσας.

Προσοχή: Να διορθωθεί η παρένθεση της άσκησης 12 (ὄμνυμι ἦν...)

§ 13-14. ώρα 1

Εδώ θα πρέπει να τονισθεί η σημασία που είχε η θρησκεία για τη ζωή των ατόμων αλλά και των κρατών την εποχή εκείνη.

Μπορεί επίσης να γίνει σύγκριση των απόψεων του Ξενοφώντα, για την επέμβαση των θεών στην ιστορία, και του Θουκυδίδη (προοίμιο της ιστορίας).

§ 15-16. ώρα 1

Στις παραγράφους αυτές θα πρέπει να γίνει σύγκριση των κύριων ενεργειών του Τισσαφέρνη (διεβίβασεν, περιήγαγε) προς τις κύριες ενέργειες του Αγησιλάου (ἐπορεύετο, ἦγε, κατεστρέφετο). Για τη σημασία των χρόνων: Συντακτικό § 79, 81. Την άνεση με την οποία έκανε ο Αγησίλαος τις κινήσεις του φανερώνει και το πολυσύνδετο σχήμα. (Συντακτικό § 187, η).

Οι ασκήσεις	5-8	είναι για τις	§ 6-8
»	9-12	»	§ 9-12
»	13-15	»	§ 13-14
»	16-18	»	§ 15-16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

§ 17-22. ώρες 3

Στόχος: Να κατανοήσουν οι μαθητές ότι μία πράξη πολιτική δεν είναι μονοσήμαντη· ενέχει σκοπιμότητες, έχει αποτελέσματα.

Επίσης να μελετήσουν τη λέξη και την έννοια της «Φιλανθρωπίας».

Βιβλιογραφία:

– Για την ολοκληρωμένη εικόνα του Ανθρώπου στην Αρχαία Ελλάδα
Στον τόμο «Ο Έλληνας άνθρωπος» η μελέτη «Η πραγμάτωση του ανθρώπου», έκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ σελ. 145-200.

– Για τη φιλανθρωπία

B. SNELL Η ανακάλυψη του πνεύματος, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ.
σελ. 333-351, ιδιαίτερα οι σελίδες 338-339:

Μετά το τέλος του πελοποννησιακού πολέμου η θρησκευτική υποχρέωση απέναντι στον αβοήθητο συνάνθρωπο και ο σεβασμός απέναντι στην κοινωνική ομάδα, στην οποία ανήκει κάποιος, γενικά ατονούν. Τότε συναντούμε στην Αθήνα μια τάξη από μορφωμένους που είναι, θα λέγαμε, εσωτερικά εκδημοκρατισμένοι. Αυτοί είναι περήφανοι για την «ανθρωπιά» τους και αναγνωρίζουν ότι κάθε άνθρωπος, άσχετα με το μορφωτικό του επίπεδο, έχει αξία. Το αίσθημα αυτό για τον άνθρωπο εκφράζεται με ιδιαίτερη έμφαση όταν κάποιος αδικείται, λ.χ. στον Ευριπίδη. Εδώ οφείλει τη διατύπωσή της η στερεότυπη έκφραση «όποιος ψευδομαρτυρεί και προκαλεί τη δυστυχία ανθρώπων με άδικο τρόπο». Ακόμη σαφέστερα εκφράζεται η στάση αυτή, όταν ο Ξενοφώντας λέει για το βασιλιά Αγησίλαο: «συχνά πρόσταζε τους στρατιώτες να μη συμπεριφέρονται στους αιχμαλώτους όπως σε εγκληματίες, αλλά να τους φρουρούν ως ανθρώπους». Στη συνέχεια διηγείται ο Ξενοφώντας ότι ο Αγησίλαος όσες πόλεις δεν μπορούσε να τις υποτάξει με τη βία, τις κέρδιζε με το μέρος του χάρη στη «φιλανθρωπία». Οι λέξεις φιλανθρωπία και

φιλόανθρωπος εμφανίζονται συχνά τον 4ο αιώνα, όταν δημιουργείται το αίσθημα ότι ένα αβοήθητο και βασανισμένο πρόσωπο είναι «επίσης άνθρωπος». Έτσι ο Ξενοφώντας βάζει στο στόμα του Κύρου τα ακόλουθα λόγια προς τους στρατιώτες του: «Ισχύει ως αιώνιος νόμος ανάμεσα στους ανθρώπους ότι σε μια κυριευμένη πόλη οι κάτοικοι και οι περιουσίες τους ανήκουν στους κατακτητές. Δεν αποτελεί, επομένως, αδικήμα αν πάρετε ό,τι μπορείτε· αλλά αν αφήσετε κάτι στα θύματα, το γεγονός ότι δεν το πήρατε αποτελεί ένδειξη της αγάπης σας για τον άνθρωπο». Ο Κύρος είναι για τον Ξενοφώντα ο κατεξοχήν «φιλόανθρωπος» άρχοντας, παρόλο που η έννοια της φιλανθρωπίας του βασίζεται ακόμη στις αντιλήψεις των Ελλήνων και των Ρωμαίων για τη φιλία, δηλαδή ότι η καλή πράξη ανταμείβεται. Στο χωρίο που παραθέσαμε η λέξη φιλανθρωπία προσεγγίζει τη νομική σφαίρα. Η «ανθρωπιά» ως αίσθημα δικαιοσύνης που συνιστά ο καλός στρατηγός αντιπαρατίθεται στην αυστηρή νομική πρακτική. Οπουδήποτε αλλού όμως αναφέρεται ο Ξενοφώντας στη φιλανθρωπία του Κύρου δεν χρησιμοποιεί τη λέξη με νομική σημασία. Η λέξη δηλώνει τη φιλική διάθεση απέναντι στους άλλους και περιλαμβάνει π.χ. τη φιλοξενία και την ευεργεσία. Στην πρώιμη χρήση της η λέξη σχετίζεται ιδιαίτερα με τους θεούς που ευεργετούν τους ανθρώπους. Τον 4ο αιώνα φιλανθρωπία σημαίνει συχνά την καταδεκτικότητα ενός άρχοντα ή περίπου αυτό που ο Όμηρος ονομάζει φιλοφροσύνη, καθώς και την ικανότητα του ανθρώπου να μην ακολουθεί τις προσταγές του «θυμού» του, αλλά να τον συγκρατεί και να τον δαμάζει (*Ιλιάδα*, I 255 κ.έ.): σημαίνει επίσης ότι κάποιος είναι μείλιχος (ήπιος) και όχι σκληρός ή αυθάδης. Η λέξη δεν δηλώνει, ωστόσο, μόνο την κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι ψυχικές δυνάμεις ενός ανθρώπου, αλλά εκφράζει επιπλέον ότι κάποιος συμπεριφέρεται φιλικά σε ανθρώπους για τους οποίους δεν έχει κανέναν ιδιαίτερο λόγο να ενδιαφέρεται. Έτσι ο Ισοκράτης συμβουλεύει το βασιλιά Φίλιππο να συνδυάσει τη φιλανθρωπία με την εύνοια (5, 114) και την πραότητα (5, 116). Παρόλο που οι λέξεις φιλόανθρωπος και φιλανθρωπία δεν είναι νομικοί όροι, εισάγονται από τους ρήτορες του 4ου αιώνα μαζί με τις λέξεις εύνοια, πραό-

της, έλεος στη νομική ορολογία. Η «φιλανθρωπία» είναι ο περιεκτικός όρος για τη νέα αντίληψη της «ανθρωπιάς». Αλλά η παλιά αντίληψη για τον άνθρωπο ως αδύναμο και αξιολύπητο πλάσμα δεν χάθηκε απόλυτα, γι' αυτό και «η αγάπη για τον άνθρωπο» έχει για τους Έλληνες κάπως υποτιμητικό χαρακτήρα. Τελικά το φιλόανθρωπον έφτασε να σημαίνει το φιλοδώρημα.

– Για τη Φιλανθρωπία στο Βυζάντιο:

Δ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΟΥ Βυζαντινή φιλανθρωπία και κοινωνική πρόνοια, εκδ. ΦΩΣ, σελ. 33-51

Η. ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Βυζάντιον έκδ. ΖΩΗΣ σελ. 68 κ.έ.

§ 17-19. ώρες 1-2

Η § 19 πρέπει να συνταχθεί λεπτομερώς για να φανεί καλύτερα ο χαρακτήρας μιας πολιτικής πράξης.

§ 20-22. ώρες 1-2

Κατά την επεξεργασία αυτών των παραγράφων πρέπει να φανεί όχι μόνον ο πολιτικός χαρακτήρας της «φιλανθρωπίας» αλλά και ο ουσιαστικός της χαρακτήρας για τον αρχαίο ελληνισμό. Σ' αυτό θα βοηθήσουν τα στοιχεία που παρέχει η βιβλιογραφία και τα κείμενα στα «Θέματα για συζήτηση». Κάποιοι μαθητές μπορούν να αναλάβουν να γράψουν εργασία για το νόημα της λέξης «φιλανθρωπία». Καλό είναι να επισημανθεί στους μαθητές ότι ακόμη και σήμερα κινούν τα φιλόανθρωπα / ανθρωπιστικά αισθήματα των ανθρώπων οι ίδιες ομάδες του πληθυσμού: τα παιδιά, οι γέροντες και οι αιχμάλωτοι / πολιτικοί κρατούμενοι, φυλακισμένοι.

Οι ασκήσεις 3-4 και 10 είναι για τις § 17-19

» 5-7 και 11 » § 20-22

§ 23-28. ώρες 4

Στόχος: Να γίνει κατανοητό πως ο Αγησίλαος σε σύντομο, σχετικά, διάστημα δημιούργησε ιππικό και στράτευμα αξιόμαχο για να αντιμετωπίσει τον Τισσαφέρνη, λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες της περιοχής, εκμεταλλευόμενος την ψυχολογία των ανθρώπων, στηριζόμενος στις ελληνικές συνήθειες και παραδόσεις, προπάντων όμως χρησιμοποιώντας όλα αυτά με την στρατιωτική του ευφυΐα και το κύρος του.

Βιβλιογραφία:

– Για τα γεγονότα:

Ι.Ε.Ε. τ Γ1 σελ. 350-351, 357

Ξενοφώντος «Ελληνικά» 3,4,13-25.

– Για το ιππικό:

Ι.Ε.Ε. τ Γ2 σελ. 207-209

– Για τους αθλητικούς αγώνες:

Ι.Ε.Ε. τ Γ2, σελ. 472-501

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ

– Για το «Γυμνάσιον» και την εξέλιξή του και σε μορφωτικό ίδρυμα:

Ι.Ε.Ε. τ. Ε, σελ. 274 - 276.

– Για την ελληνική ευσέβεια:

W. BURKERT Αρχαία Ελληνική Θρησκεία εκδ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ, σελ. 538 - 561

Ο Έλληνας Άνθρωπος, έκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, σελ. 17 κ.έ., 379 κ.ε.

– Για τον ναό της Εφεσίας Αρτέμιδας:

Ι.Ε.Ε. τ. Β, σελ. 403-405

– Για τον ναό της Αρτέμιδας στον Σκιλλούντα:

Ξενοφώντα «Κύρου Ανάβασις» 5, 3, 4-13.

§ 23-24. ώρα 1

Η διδασκαλία θα στηριχθεί στους κύριους ρηματικούς τύπους των περιόδων / ημιπεριόδων: ...ἔδοξεν... κατέλεξε... προεῖπε... ἐποίησεν... ἔταξε... (όλα σε αόριστο χρόνο).

Ἔτσι θα αναδειχθεί όχι μόνο η δραστηριότητα του Αγησιλάου αλλά το σκεπτικό της συγκεκριμένης δράσης (όπως το φανερώνουν οι μετοχές και οι δευτερεύουσες προτάσεις). Ο τελευταίος κύριος ρηματικός τύπος (ἔδοξε...) χωρίς δοτική προσωπική διαφοροποιείται από τον πρώτο (ἔδοξεν αὐτῷ) γιατί ακριβώς δείχνει την εντύπωση που προκλήθηκε από αυτήν την δραστηριότητα.

§ 25-26. ώρα 1

Εδώ βεβαίως να γίνει λόγος και για το αγωνιστικό πνεύμα, που είναι κυρίαρχο σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής των Ελλήνων και πέρα από την άθληση.

Επίσης είναι ευκαιρία να ξαναγίνει λόγος για την ευκτική του πλαγίου λόγου και για τις προτάσεις που εκφέρονται με αυτήν (παραδείγματα θα χρησιμοποιηθούν και από τις § 23-24).

§ 27-28. ώρες 2

Στις παραγράφους αυτές κυριαρχεί ο ψυχολογικός επηρεασμός των στρατιωτών και του πλήθους. Επιστρατεύονται προς τον σκοπό αυτόν η θρησκεία, ο απάνθρωπος εξευτελισμός των αιχμαλώτων και η ελπίδα λεηλασίας εύφορων περιοχών.

Εδώ ο Ξενοφώντας εκδηλώνει και τις πεποιθήσεις του για το πώς μια κοινωνία μπορεί να επιβιώσει. Ωστόσο οι αναφορικουπόθετικές προτάσεις (§ 27) εισάγουν στις απόψεις αυτές το υποθετικό στοιχείο.

§ 36-38. ώρες 3

Στόχος: Να δουν οι μαθητές ορισμένες πλευρές της προσωπικότητας του Αγησιλάου ως Σπαρτιάτη Βασιλιά / στρατηγού (πειθαρχία στις εντολές της πατρίδας, κύρος και δυναμικότητα κατά την εκτέλεση της αποστολής).

Ωστόσο πρέπει να κατανοήσουν ότι αυτό που φαίνεται στο κείμενο είναι αυτό που έβλεπε ο Ξενοφώντας, για τον οποίο ο Αγησίλαος ήταν ο ήρωας.

Βιβλιογραφία:

– Για τα γεγονότα:

Ι.Ε.Ε. τ. Γ1 σελ. 358-359

Ξενοφώντος «Ελληνικά» 4, 2, 1-8

– Για την Πανελλήνια ιδέα:

Ι.Ε.Ε. τ. Γ1 σελ. 390 και τ. Γ2 σελ. 87-95

– Για τις επιχειρήσεις της Σπάρτης εκτός Ελλάδας:

C. MOSSÉ Το τέλος της Αθηναϊκής Δημοκρατίας
εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ σελ. 432, 565, 583-584.

§ 36. ώρες 1-2

Όλη η παράγραφος είναι μια περίοδος με μια κύρια πρόταση και αυτό ε-
νέχει δυσκολίες για τους μαθητές στη σύνταξη και τη μετάφραση.

Ο Ξενοφώντας θέλησε να συμπυκνώσει το μικρασιατικό στρατιωτικό παρελθόν του ήρωά του, του Αγησιλάου, αλλά και το σπαρτιατικό του ήθος, σε μία περίοδο λόγου αλλά σε δύο χρόνους α) «ὅστις... ἐκρατήθη» αναφορικοαιτιολογική πρόταση, όπου το έργο του Αγησιλάου και η στρατηγική του ικανότητα περικλείεται σε ἑξη εναντιωματικές μετοχές και β) «ἀλλ'... καὶ δίκαια» επίσης αναφορικοαιτιολογική, όπου προβάλλεται η πειθαρχία του Σπαρτιάτη βασιλιά / πολίτη, μια κατάσταση βέβαια δύσκολη που φαίνεται και από την πολυπλοκότητα της προτάσεως με τις άλλες δευτερεύουσες που την διακόπτουν και με την τριπλή επα-
νάληψη της ἄρνησης ούτε.

§ 37-38. ώρες 1-2

Αν η προηγούμενη παράγραφος εγκωμιάζει τον Αγησίλαο κυρίως ως στρατιωτικό, οι § 37-38 τον εγκωμιάζουν ως πολιτικό. Το έργο του λόγω της καταστάσεως των πόλεων της Μικράς Ασίας ήταν περίπλοκο και αποδίδεται με επίσης περίπλοκη σύνταξη, με προσδιορισμούς χρονικούς, αιτιολογικούς, συμπερασματικούς (§ 37).

Η § 38 αποδίδει και συντακτικά την ομαλότητα που είχε δημιουργήσει η διοίκηση του Αγησιλάου.

§ 9-16. ώρες 5

Στόχος: Να πληροφορηθούν οι μαθητές πως γινόταν μία μάχη στην αρχαία Ελλάδα

β) Να εκτιμήσουν την ικανότητα της γλώσσας αλλά και του Ξενοφώντα να παρουσιαστεί ένα γεγονός σύνθετο αφενός και αφετέρου φορτισμένο συναισθηματικά

γ) να δουν το ρόλο που έπαιζε η θρησκεία στη ζωή των αρχαίων

Βιβλιογραφία:

– Για το γεγονός της μάχης:

Ιστ. Ελλ. Έθν. τ. Γ1 σελ. 364-366.

– Για την πολεμική τέχνη και τον άνθρωπο στον πόλεμο (γενικά).

α) Ιστ. Ελλ. Έθν. τ. Γ2 σελ. 192-235 (κυρίως 209-226).

β) R. FLACELIERE ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων, εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ, σελ. 298 - 337.

γ) ο Άνθρωπος και ο πόλεμος στον τόμο ο ΕΛΛΗΝΑΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ, έκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ σελ. 93-144.

δ) P. VIDAL - NAQUET Ο μαύρος κυνηγός σελ. 102-129 (για τις πτέρυγες της παράταξης και για τη μάχη στα Λεύκτρα) έκδ. ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ.

ε) Ιστ. Ελλ. Έθν. τ. Β 294-306 (Για τη μάχη στο Μαραθώνα).

– Για τα μετά τη μάχη

α) G. GLOTZ Η Ελληνική «πόλις» Μ.Ι.Ε.Τ. σελ. 271-272.

β) W. BURKERT Αρχαία Ελληνική Θρησκεία, έκδ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ σελ. 543

γ) J. de ROMILLY, Ο νόμος στην ελληνική σκέψη, έκδ. ΤΟ ΑΣΤΥ, σελ. 47-50.

– Για τους αντιθετικούς συνδέσμους μέν... δέ... στο βιβλίο των ΠΑΠΑΚΩΣΤΟΥΛΑ - ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΣΤΕΦΟΥ Η διδασκαλία στα κείμενα και στη γλώσσα τ. Β, εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ σελ. 208-9.

§ 9-11. ώρα 1

Το κείμενο των παραγράφων αυτών είναι αρκετά μεγάλο· είναι όμως απλό από συντακτική και νοηματική άποψη, γιατί είναι ελάχιστες οι δευτερεύουσες προτάσεις και οι μετοχές· είναι λοιπόν δυνατόν να γίνει η επεξεργασία και μετάφρασή του σχετικά γρήγορα, σε συνδυασμό με τα σχεδιαγράμματα των φάσεων της μάχης.

§ 12-13. ώρες 2

Προσεκτική σύνταξη θα γίνει στην ημιπερίοδο «ἐξόν... Θηβαίος» της § 12 και στην § 13.

Για τη συμπεριφορά του Αγησιλάου απέναντι στους αποκλεισμένους στο ναό (§ 13) ο Πολύαινος στα «Στρατηγήματα (BI (Αγησίλαος) § 5) δίνει μια διαφορετική ερμηνεία:

Ἄγησίλαος ἐν Κορωνείᾳ Θηβαίους ἐνίκησεν. ἤγγειλέ τις “οἱ πολέμοι συμφεύγουσιν εἰς τὸν νεών”. ὁ δὲ προσέταξεν ἕαν αὐτοὺς ἀπιέναι, οἳ καὶ βούλοιντο, ὡς ἄρα εἶη σφαλερὸν συμπλέκεσθαι τοῖς ἐξ ἀπονοίας ἀναμαχομένοις.

(ἀπόνοια = απόγνωση, απελπισία)

Αν κριθεί σκόπιμο από τον διδάσκοντα μπορεί να παρουσιαστεί στους μαθητές και η άποψη αυτή.

Στις παραγράφους αυτές όπως και στην επόμενη (§ 14) φαίνεται και η ικανότητα του Ξενοφώντα ως συγγραφέως. Ότι τον εντυπωσίασε από πολλές πλευρές, η μάχη αυτή φαίνεται από το ύφος του, που σε ορισμένα σημεία γίνεται δραματικό. Στην § 12 π.χ. υπάρχει το ασύνδετο σχήμα «συμβαλόντες τὰς ἀσπίδας ἐωθοῦντο, ἐμάχοντο, ἀπέκτεινον, ἀπέθνησκον»· είναι δηλαδή χωρίς ενδιάμεσους συνδέσμους οι ρηματικοί τύποι / ενέργειες (Συντακτικό § 143α, 187ζ)· αλλά πώς να υπάρξουν σύνδεσμοι σ' αυτό το αξεχώριστο σύνολο, όπου κανείς δεν διακρίνει ποιος σκοτώνει ποιον. Και η αμέσως επόμενη περίοδος με τις παράδοξες αντιθέσεις ολοκληρώνει και ακουστικά την εντύπωση της φοβερής σκηνής.

Αντίθετα η εικόνα / οι εικόνες του πεδίου της μάχης μετά τη μάχη (§

14) με την παντελή έλλειψη θορύβου εσωτερικεύουν το γεγονός της μάχης και το συνεχίζουν σε ένα άλλο επίπεδο· ο συγγραφέας σαν σκηνοθέτης του κινηματογράφου μετακινεί το φακό της μηχανής του αποδίδοντας με άλλο τρόπο τη φρίκη του πολέμου.

§ 14-16. ώρες 2

Για την επιστροφή του Αγησιλάου στην Σπάρτη ο Πλούταρχος στη βιογραφία, που έγραψε γι' αυτόν, μας δίνει λεπτομέρειες (Αγησίλαος 19, 5-6)

Ἐπεὶ δὲ ἀπενόστησεν οἴκαδε, προσφιλῆς μὲν ἦν εὐθύς τοῖς πολίταις καὶ περίβλεπτος ἀπὸ τοῦ θίου καὶ τῆς διαίτης· οὐ γὰρ, ὥσπερ οἱ πλεῖστοι τῶν στρατηγῶν, καινὸς ἐπανῆλθεν ἀπὸ τῆς ξένης καὶ κεινημένος ὑπ' ἀλλοτριῶν ἔθων, καὶ δυσκολαίνων πρὸς τὰ οἴκοι καὶ ζυγομαχῶν, ἀλλὰ ὁμοίως τοῖς μηδεπώποτε τὸν Εὐρώταν διαβεβηκόσι τὰ παρόντα τιμῶν καὶ στέργων οὐ δεῖπνον ἤλλαξεν, οὐ λουτρόν, οὐ θεραπείαν γυναικός, οὐκ ὄπλων κόσμον, οὐκ οἰκίας κατασκευήν, ἀλλὰ καὶ τὰς θύρας ἀφῆκεν οὕτως οὕσας σφόδρα παλαιάς, ὡς δοκεῖν εἶναι ταύτας ἐκείνας ἃς ἐπέθηκεν Ἀριστόδημος.

Εφόσον κριθεῖ σκόπιμη η παρουσίαση αυτού του κειμένου στους μαθητές μπορεί να τους ζητηθεῖ το εξής: να επισημανθούν στοιχεία της συμπεριφοράς του Αγησίλαου, απ' όσα αναφέρονται προηγουμένως, από την αρχή του εγκωμίου, που να δείχνουν ότι και στην προηγούμενη ζωή του ήταν τέτοιος που τον παρουσιάζει ο Πλούταρχος.

Σχόλια στα «Θέματα για συζήτηση»

Πρώτο θέμα: Το συναισθηματικό στοιχείο απορρέει από τα σημεία όπου το ύφος του Ξενοφώντα παρεκκλίνει από το κανονικό (στο ασύνδετο της § 12, στην § 14 και στα σημεία όπου φαίνεται ο θαυμασμός του συγγραφέα για τον Αγησίλαο.

Δεύτερο θέμα: Σημεία ομοιότητας είναι η στιγμή της σύγκρουσης (συμβαλόντες – σύν ἔβαλον, κ.ά.) καθώς και ο παράξενος ήχος που ανέβαινε από τη μάχη· εδώ πρέπει να επισημανθούν οι δύο περίφημοι ομηρικοί στίχοι Δ450-451 με το χιαστό σχήμα (Συντακτικό § 187 γ)· επίσης το χυμένο αίμα.

...ἔνθα δ' ἄμ' οἰμωγή τε καὶ εὐχολὴ πέλεν ἀνδρῶν
ὀλλύντων τε καὶ ὀλλυμένων· ῥέε δ' αἵματι γαῖα...

Σημεία διαφοράς είναι ο τρόπος διεξαγωγής της μάχης (αγώνας φαλάγγων στην Κορώνεια – αγώνας ήρωα προς ήρωα στον Όμηρο). Επίσης σημεία διαφοράς είναι και οι λεπτομέρειες που αναφέρει ο Όμηρος.

Σχόλια στις εικόνες

Ιστορ. Ελλ. Εθν. Γ1 367

Στις 2 εικόνες, του μνημείου των πεσόντων Αθηναίων και του Δεξίλειω, πρέπει να προσεχθούν μερικές διαφορές από την Αττική διάλεκτο των κειμένων που γνωρίζουν οι μαθητές. Στην εικόνα των πεσόντων η φράση «ἐν Βοιωτοῖς» έγινε «ἐμ Βοιωτοῖς» έγινε δηλαδή αφομοίωση του ν προς το β, όπως ακριβώς συμβαίνει και στα νέα Ελληνικά: «στον πόλεμο» έγινε «στομ πόλεμο».

Στη στήλη του Δεξίλειω υπάρχει η επιγραφή όπου στη γραφή της παλαιότερης Αττικής διαλέκτου το ου γράφεται ο (π.χ. Λυσανίο = Λυσανίου).

Επίσης αντί «ἐν Κορίνθῳ» «ἐγ Κορίνθῳ».

Θορίκιος είναι ο κάτοικος του Θορικού, δήμου της Αττικής κοντά στο Λαύριο.

Οι ασκήσεις	5-8 και 13-14	είναι για τις	§ 9-11
»	9 και 15-16	»	§ 12-13
»	10-12 και 17	»	§ 14-16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 και 4

(από μετάφραση)

Διδακτικές ώρες 1

Στόχος: α) Σε συσχετισμό και με στοιχεία από προηγούμενα κεφάλαια να φανεί αφενός η ευσέβεια του Αγησιλάου και αφετέρου η σημασία που είχε η ευσέβεια για τον αρχαίο κόσμο και προπάντων η τήρηση των τύπων της ευσέβειας (όρκων, θυσιών κ.ά.)

β) Επίσης να φανεί ότι το άλλο στήριγμα του αρχαίου κόσμου ήταν η αίσθηση του δικαίου και στις μεταξύ των πολιτών σχέσεις και στις μεταξύ των κρατών.

Βιβλιογραφία

– Για τη θρησκευτικότητα

W. BURKERT Αρχαία ελληνική θρησκεία, εκδ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ σελ. 547-561, και σελ. 512-519 (για τον όρκο).

J. P. VERNANT κ.ά. Ο ΕΛΛΗΝΑΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ έκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: Εισαγωγή (σελ. 17 κ.έ.), ο άνθρωπος και οι Θεοί (σελ. 379-424).

– Για την «ὕβριν»

D. M. MAC DOWELL Το Δίκαιο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων, έκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ, σελ. 199-204.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Διδακτικές ώρες 4

Στόχος: Επειδή τα θέματα που ανακύπτουν κατά την ερμηνευτική επεξεργασία του κεφαλαίου 7, είναι πολλά, εφόσον δεν επαρκεί ο χρόνος, πρέπει να γίνει επιλογή. Ίσως τα πιο κατάλληλα, και ωφέλιμα, θέματα να είναι του Αγησίλαου ως φιλοπόλιδος (§ 1-3) και το θέμα του φιλελληνισμού (§ 4-7) με τις προεκτάσεις του. Επίσης πρέπει να προσεχθεί και το ρητορικό ύφος.

Βιβλιογραφία

– Για την αρχαία ελληνική «πόλη»:

Ιστ. Ελλ. Έθν. τ. Β σελ. 43-65

G. GLOTZ Η ελληνική «πόλις» Μ.Ι.Ε.Τ. (ιδιαίτερα το εισαγωγικό κεφάλαιο «η διαμόρφωση της πόλης» σελ. 11-42)

«ΠΟΛΙΣ -ΚΡΑΤΟΣ-ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ» (BINTEO-ΚΑΣΕΤΑ)

έκδ. ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΛΕΤΩΝ ΛΑΜΠΡΑΚΗ

– Για την πανελλήνια ιδέα:

Ιστ. Ελλ. Έθν. τ. Γ1, σελ. 390, Γ2, σελ. 87-95

– Για την αντιμετώπιση των βαρβάρων από τους Έλληνες Α. DIHLE Οι Έλληνες και οι Ξένοι εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ (κυρίως τα κεφ. II μέχρι IV, σελ. 27-80).

Ε. ΓΑΥΚΑΤΖΗ - ΑΡΒΕΛΕΡ Η Πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας έκδ. ΑΡΓΩ (κεφ. III2, σελ. 55-69).

С. СОULET Μέσα επικοινωνίας στην Αρχαία Ελλάδα εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ σελ. 222-232.

– Για τη μάχη της Κορίνθου

Ξενοφώντας «Έλληνικά» 4, 2, 9-23 Ιστ. Ελλ. Έθν. τ. Γ1, σελ. 359-361.

– Για την εκστρατεία της Αιγύπτου

Ιστ. Ελλην. Έθν. τ. Γ1, σελ. 446-447.

– Για τη διαφορά Ελλήνων και Βαρβάρων της Ανατολής.

«Οι Έλληνες, οι Ρωμαίοι και εμείς» εκδόσεις ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ σελ.

106-115 (το δοκίμιο Η ΑΝΑΤΟΛΗ, ΜΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΦΕΥΡΕΣΗ).
– Δ.Ν. ΜΑΡΩΝΙΤΗ Ηρόδοτος: Επτά νουβέλες και τρία ανέκδοτα. εκδ. ΑΓΡΑ σελ. 179-199 (το δοκίμιο Ο ΚΛΕΙΣΤΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ).
– Για τις επιχειρήσεις της Σπάρτης εκτός Ελλάδας C. MOSS Έ Το τέλος της Αθηναϊκής Δημοκρατίας εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ σελ. 432, 565, 583-584.

§ 1-2. ώρα 1

Το ενδιαφέρον πρέπει να επικεντρωθεί στο ασύνδετο σχήμα (Συντακτ. § 187, στ-ζ) της § 1.

Αποτελείται από 4 προτάσεις ασύνδετες (Συντακτ. 143α).

Οι 3 πρώτες είναι δομημένες με τον ίδιο τρόπο: πρώτη λέξη είναι η άρνηση *οὐ*, δεύτερη το αντικείμενο σε πτώση γενική πληθυντικού, τρίτη το ρήμα τετρασύλλαβο μέσης φωνής, χρόνου παρατατικού.

Η τέταρτη πρόταση έχει κάπως αλλαγμένη δομή· έχει δύο αρνήσεις *οὐ* ένα μπροστά σε κάθε αντικείμενο (ουδέτερα δισύλλαβα σε αιτιατική) και ρήμα χρόνου παρατατικού μέσης φωνής πεντασύλλαβο. Αυτό το, κατά κάποιον τρόπο, ρυθμικό άκουσμα υπογραμμίζει στους ακροατές την άρνηση *οὐ*, που σημαίνει ότι υπογραμμίζεται η ακατάβλητη προσπάθεια του Αγησίλαου να υπηρετήσει την πόλη / πατρίδα του. Η τέταρτη μάλιστα πρόταση με την επηυξημένη δομή της ίσως τονίζει την πιο πειστική απόδειξη του ακατάβλητου χαρακτήρα του Αγησίλαου. Αυτό μπορούμε να το ονομάσουμε αισθητική εντύπωση. Αν αλλάξουμε τη δομή των προτάσεων, αφήνοντας τις ίδιες λέξεις, αμέσως χάνεται η αισθητική εντύπωση π.Χ. «Ἄγησίλαος οὐχ ὑφίετο πόνων, οὐδὲ ἀφίστατο κινδύνων, καὶ οὐκ ἐφείδετο χρημάτων, οὐδὲ προὔφασίζετο σῶμα καὶ γῆρας».

Αυτή η αλλαγή ή άλλη μπορεί να δοθεί ως άσκηση στους μαθητές.

§ 2-3. ώρα 1

Εδώ έχουμε δύο σχήματα διαφορετικά.

Πρώτα δύο ρητορικές ερωτήσεις· λέγονται έτσι, επειδή δεν υπάρχει α-

πάντησῃ, που εἶναι αὐτονόητῃ ἄλλωστε. Τῇ σημασίᾳ τοῦ σχήματος καταλαβαίνουμε ἀν τὴν ἐρώτησιν τὴν ἀντικαταστήσουμε με τὴν ἀντίστοιχὴ πρότασιν κρίσεως: «οὐδεὶς γὰρ ἂν ἠθέλησεν...». Ἡ ρητορικὴ ἐρώτησιν ξυπνάει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατῆ/ἀναγνώστη.

Τὸ δεύτερο σχῆμα εἶναι διαφορετικόν, γιὰτὶ ἐκεῖνο που πρέπει νὰ τονιστεῖ καὶ «αισθητικὰ» εἶναι οἱ πολιτικοπαιδαγωγικὲς ἐνέργειες τοῦ Ἀγησίλαου, οἱ ὁποῖες ἐκτίθενται σὲ τρεῖς κύριες προτάσεις συνδεμέναι παρατακτικὰ, ὅπου τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ἡ ἐνέργεια / τὸ ρῆμα καὶ οἱ ὁποῖες ἐνέργειες υποστηρίζονται αιτιολογικὰ με 4 μετοχές ἐνεστώτα που βρίσκονται (οἱ 3) στὴν ἴδια συντακτικὴν θέσιν. (Συντακ. § 146-147, 1-3).

§ 4-6. ὥρα 1

Στις παραγράφους αὐτὲς εἶναι χρήσιμος νὰ δοῦν οἱ μαθητὲς τὴ διαφορὰ εὐθέως καὶ πλαγίου λόγου (ὅπως στὸ Κεφ. I § 9-12): πόση δηλαδὴ ζωντανία ἔχει ὁ εὐθύς λόγος, καὶ πόσο ὁ πλάγιος ἐντάσσει ὅλα, γεγονότα καὶ λόγους, σὲ μία ἀφηγηματικὴ ἀλυσίδα παρελθόντων γεγονότων: ἐδῶ μπορεῖ νὰ ξαναγίνει λόγος γιὰ τὴν εὐκτικὴν τοῦ πλαγίου λόγου.

Μπορεῖ ἐπίσης νὰ χρησιμοποιηθεῖ, γιὰ σύγκρισιν, καὶ μιὰ ἄλλη ἐκδοχὴ τῆς ἀντίδρασης τοῦ Ἀγησίλαου γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μάχης τῆς Κορίνθου, που μας παραδίδει ὁ ἴδιος ὁ Ξενοφώντας στα «Ἑλληνικά» (4.3.1-2):

Ἔο δ' Ἀγησίλαος σπεύδων μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας ἐβοήθει· ὄντι δ' αὐτῶ ἐν Ἀμφιπόλει ἀγγέλλει Δερκυλίδας ὅτι νικῶνεν τε αὐτῶ Λακεδαιμόνιοι, καὶ αὐτῶν μὲν τεθνάναι ὀκτώ, τῶν δὲ πολεμίων παμπλήθεις· ἐδήλου δὲ ὅτι καὶ τῶν συμμάχων οὐκ ὀλίγοι πεπτωκότες εἶεν. ἐρομένου δὲ τοῦ Ἀγησίλαου· «Ἄρ' ἂν, ὦ Δερκυλίδα, ἐν καιρῶ γένοιτο, εἰ αἱ συμπέμπουσαι πόλεις ἡμῖν τοὺς στρατιώτας τὴν νίκην ὡς τάχιστα πύθοντο», ἀπεκρίνατο δὴ ὁ Δερκυλίδας· «Εὐθυμοτέρους γοῦν εἰχὸς ταῦτ' ἀκούσαντας εἶναι». «Οὐκοῦν σύ, ἐπεὶ παρεγένου, κάλλιστα ἂν ἀπαγγείλαις»; ὁ δὲ ἄσμενος ἀκούσας, καὶ γὰρ αἰεὶ φιλαπόδημος ἦν, εἶπεν· «Εἰ σύ τάττοις».

«Ἄλλὰ τάττω, ἔφη, καὶ προσαπαγγέλλειν γε κελεύω ὅτι ἐὰν καὶ τάδε εὖ γένηται, πάλιν παρεσόμεθα, ὥσπερ καὶ ἔφαμεν».

Ἡ διαφορὰ δὲν σημαίνει αναγκαστικά ἀντίφαση. Ἀν χρησιμοποιηθεῖ ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ στὴ διδασκαλία, πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ ὅτι ἡ διαφορὰ πιθανόν νὰ οφείλεται στο ὅτι τὸ ἓνα κείμενο εἶναι ἐγκωμιαστικό ἐνῶ τὸ ἄλλο ἱστορικό· καὶ προπάντων ὅτι κάλλιστα καὶ οἱ δύο λόγοι μπορεῖ νὰ εἶναι αὐθεντικοί· ὡς στρατιωτικός ὁ Ξενοφώντας εἶχε μπροστὰ του τὴν πραγματικότητα τοῦ Κορινθιακοῦ πολέμου, ἐνῶ ὡς πολιτικός ἔπρεπε νὰ οραματίζεται τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδας.

§ 7. ὥρα 1

Ἐδῶ κυριαρχεῖ ἡ ἀντιπαράθεση τῆς πολιτικῆς τῶν Περσῶν βασιλιάδων καὶ τοῦ Ἀγησιλάου καὶ ἡ ἀντιπαράθεση γίνεται με ὁμοιόμορφο τρόπο (ὡς πρὸς τὴ δομὴ τῶν προτάσεων) γιὰ κάθε πλευρὰ σημεῖο πρὸς σημεῖο, πράξη πρὸς πράξη, με ἀντίστροφη σειρά· ἡ κορυφαία πράξη τῆς περσικῆς πολιτικῆς προβάλλεται πρώτη: ἐξέστράτευσεν, ἐνῶ ἡ κορυφαία πράξη τοῦ Ἀγησιλάου τίθεται τελευταία: ἐξέπλευσεν, μέσα σε ἓνα πλαίσιο (...πολεμύσης ...ὁμως ...οὐκ ἤμέλησεν) ποὺ τὴν φωτίζει ἀκόμη περισσότερο.

Γιὰ τὴν ἀσκήση 26 υπενθυμίζονται τὰ ἐξῆς γεγονότα (σε παρένθεση ἀναφέρονται οἱ σελίδες τοῦ τόμου Γ1 τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους τῆς ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΑΘΗΝΩΝ):

480-79 π.Χ. Ἐκστρατεία τῶν Περσῶν στὴν Ἑλλάδα.

412 π.Χ. Ὁ σατράπης Τισσαφέρνης υπογράφει συνθήκη με τοὺς Σπαρτιάτες καὶ τοὺς βοηθεῖ ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων (266-7).

398 π.Χ. Ὁ πέρσης βασιλιάς προσλαμβάνει στὴν υπηρεσία του τὸν Ἀθηναῖο στρατηγὸ Κόνωνα γιὰ ἀρχηγό τοῦ Περσικοῦ στόλου (344-6).

395 π.Χ. Ἡ Περσία χρηματοδοτεῖ τὴν ἀντιλακωνικὴ πολιτικὴ

- στις πόλεις της Ελλάδας (351 κ.ε.).
- 393-2 π.Χ. Οι Πέρσες χρηματοδοτούν την ανοικοδόμηση των τειχών της Αθήνας (366).
- 387-386 π.Χ. Προσέγγιση Σπάρτης - Περσίας. Υπογραφή της Ανταλκίδειας / βασιλείου Ειρήνης (382)
- 367 π.Χ. Αντιπρόσωποι των ελληνικών πόλεων στα Σούσα - Υπεροχή του Θηβαίου Πελοπίδα (426-7)
- Επίσης υπενθυμίζονται οι σχέσεις του Αγησιλάου με τους σατράπες και ηγεμόνες της Μικράς Ασίας.

Σχόλια στα ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στο 3ο θέμα για τα «φιλελληνικά» αισθήματα του Ξενοφώντα πρέπει ληφθούν υπόψη: 1) η συμμετοχή του στην εκστρατεία του Κύρου («Ανάβαση») όπου γνώρισε ένα πλήθος ανθρωπών διαφορετικών από τους συμπατριώτες του, 2) η εξορία του από την πατρίδα 3) ο θαυμασμός του προς τη Σπάρτη και η απογοήτευσή του από την συμπεριφορά της προς τις άλλες ελληνικές πόλεις κ.ά.

Ο χάρτης της λεκάνης της Μεσογείου

Είναι πολύ εποπτικός ο χάρτης με τις ελληνικές πόλεις, μητροπόλεις και αποικίες, ώστε να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές την έκταση που πήρε ο ελληνικός αποικισμός. Το απόσπασμα από το Φαίδωνα σε μετάφραση έχει ως εξής: «...και ότι εμείς, που κατοικούμε από το Φάση (ποταμό) μέχρι τις Ηράκλειες στήλες, καταλαμβάνομε ένα μικρό μόνιο της γης, κατοικώντας γύρω από τη θάλασσα, όπως τα μυρμηγκία ή τα βατράχια γύρω από ένα βάλτο». Και καλό θα είναι να παρουσιαστεί και το σχετικό βίντεο (ίσως χρειαστεί άλλη μία διδακτική ώρα).

Οι ασκήσεις	5-8	είναι για τις	§ 1-2
»	9-13 και 16, 21	»	§ 2-3
»	14-15 και 22	»	§ 4-6
»	18-20, 23, 25-26	»	§ 7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

§ 1-13. ώρα 1

Στόχος: Να γίνει συνολική και συνοπτική εξέταση της προσωπικότητας του Αγησιλάου.

Διαβάζουμε προσεκτικά τη μετάφραση και σχολιάζουμε ταυτόχρονα ξεκινώντας από τα σχόλια του βιβλίου.

Βιβλιογραφία:

- Για την αρχαία ελληνική θρησκεία / ευσέβεια παρατέθηκε η βιβλιογραφία στα κεφ. 3 και 9
- Για την αρετή

B. SNELL Η Ανακάλυψη του πνεύματος, έκδ. Μ.Ι.Ε.Τ. σελ. 217-256 (σελ. 226-229 για τη σωφροσύνη και το μέτρο).

§ 14-16. ώρες 2

Στόχος: Σε αντίθεση προς τις προηγούμενες παραγράφους του Κεφαλαίου 11, εδώ πρέπει να προσέξουν οι μαθητές τη γενική εντύπωση που άφησε πεθαίνοντας ο Αγησίλαος.

Πρέπει επίσης να επισημανθεί και εδώ ότι με τον «Αγησίλαο» που ως συγγραφή απηχεί τις ιδέες της εποχής του μπαίνουμε σε μια νέα αντίληψη για το ρόλο της προσωπικότητας στην ιστορία, περνάμε ήδη στην ελληνιστική εποχή.

Βιβλιογραφία:

– Για την ψυχή και το σώμα

E.R.DODDS Ο Έλληνας και το παράλογο, έκδ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ σελ. 122 κ.ε.

B. SNELL Η ανακάλυψη του πνεύματος, έκδ. Μ.Ι.Ε.Τ. σελ. 27-39.

– Για τον Ηράκλειτο

G. KIRK κ.ά. Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι, έκδ. Μ.Ι.Ε.Τ. σελ. 209-211.

– Για την ελληνιστική μοναρχία

Ιστ. Ελλ. Έθν. τ. Δ 316, 465-468.

§14-16. ώρες 2

Το παράδοξο της ιδιοσυγκρασίας του Αγησιλάου γίνεται φανερό με το παράλληλο προσεκτικό κοίταγμα των 4 ερωτήσεων:

τὸ ἐκείνου γῆρας κρείττον νεότητος ἐφάνη:

ζωή	[Τίς μὲν τοῖς ἐχθροῖς ἀκμάζων οὕτω φοβερός ἦν ὡς Ἀγησίλαος
		<div style="display: flex; justify-content: space-around; width: 100%;"> 1 2 3 4 5 </div>
ἐχθροί	[τὸ μῆχιστον τοῦ αἰῶνος ἔχων;
		<div style="display: flex; justify-content: center; width: 100%;"> 6 </div>
θάνατος	[Τίνος δ' ἐκποδῶν γενομένου μᾶλλον ἤσθησαν οἱ πολέμιοι
		<div style="display: flex; justify-content: space-around; width: 100%;"> 1 2 3 4 </div>
ζωή	[καίπερ ἤδη πρὸς τῷ στόματι τοῦ βίου ὄν;
		<div style="display: flex; justify-content: center; width: 100%;"> 5 6 </div>
φίλοι	[Τίς δὲ συμμάχοις θάρσος παρέσχεν ὅσον Ἀγησίλαος
		<div style="display: flex; justify-content: space-around; width: 100%;"> 1 2 3 4 </div>
θάνατος	[γῆραιόν ἀποθανόντα;
		<div style="display: flex; justify-content: center; width: 100%;"> 5 </div>

Με βάση αυτό τον πίνακα μπορούν να γίνουν διάφορες συσχετίσεις: π.χ. ότι η κύρια ενέργεια (ο κύριος δηλ. ρηματικός τύπος) κατέχει την κε-

ντρική θέση στις προτάσεις ότι όλες οι προτάσεις αρχίζουν με τύπους της ερωτηματικής αντωνυμίας τίς· ότι όλες οι προτάσεις τελειώνουν με εναντιωματικές μετοχές που έχουν υποκείμενο τον Αγησίλαο, στην ίδια πτώση που είναι και η ερωτηματική αντωνυμία της αρχής. Αυτά (και άλλα) δημιουργούν μια αίσθηση ρυθμού στην § 15 η οποία στη συνέχεια βοηθά τον αναγνώστη να αποδεχθεί την εξίσωση νεότητας - γήρατος στην περίπτωση του Αγησίλαου.

Ο χρόνος που θα περισσεύσει θα διατεθεί για τη συνολική εξέταση του «Αγησίλαου».

Η νέα αντίληψη για την προσωπικότητα και για το ρόλο που παίζει στην ιστορία φαίνεται και από άλλα παράλληλα φαινόμενα σε άλλους τομείς της πολιτικής και πνευματικής / πολιτιστικής ζωής.

1) Στην πολιτική προετοιμάζεται το έδαφος για την ελληνιστική μοναρχία.

2) Στη λογοτεχνία η Νέα Κωμωδία δίνει προσοχή στο χαρακτήρα του απόμου.

3) Στη γλυπτική δημιουργείται το πορτρέτο που αποδίδει τα ιδιαίτερα φυσιγνωμικά χαρακτηριστικά της μορφής.

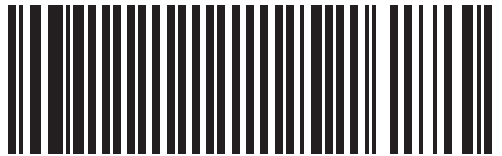
4) Στο θέατρο κυρίαρχη θέση στη θεατρική διαδικασία αποκτά ο ηθοποιός / υποκριτής / ερμηνευτής του δράματος.

5) Στη μουσική διασπάται η ενότητα μέλους και λόγου.

Η μουσική γίνεται ανεξάρτητη / αυτονομείται από το λόγο.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

Κωδικός βιβλίου: 0-22-0006-01-2012

ISBN Set 978-960-06-2300-0

Τ.Α΄ 978-960-06-2301-7

(01) 000000 0 22 0006 4